

A Hét

XXIX. évfolyam - 1998. március 12.

Ára előfizetőknek 800 lej, szabadárusításban 1000 lej

Gálfalvi Zsolt

Az emlékezés értelme

Az a másfél századdal ezelőtti tüneményes nap kivételes pillanata volt a történelemnek. Minden sikerült, szinte még tökéletesebben, mint ahogy az események hősei remélték. Az együvé tartozók találkoztak, a szabatosan megfogalmazott követelések és a szárnyaló szavak visszhangra leltek, a nyomdagép szabadon munkálkodott, a börtön ajtai megnyíltak, a hatóságok meghátráltak, a fáklyák fényei kigyúltak; a szabadság és a céltudatos cselekvés lelkesítő áramköre energiát teremtve működött. És némák maradtak a fenyegető fegyverek: nem folyt a vér a pesti utcán. Minden úgy történt, mint a mesében.

Ez a nap, a maga sorsformáló értelmének és erejének sugárzásával máig hatékonyan szívódott fel a nemzettudatba és a történelem fénytörő közegében is alakulva továbbélő és éltető sajátja maradt.

A történelem azonban nem ünnepi pillanatok, hanem küzdelmes és kudarcos hétköznapi folyamatok. Az emlékezés akkor lehet termékeny, ha a múltból biztatást merítő természetes igyekezetet a tanulságok józan és következetes átgondolásával párosítja. Ha – például – tudatosítja, hogy a forradalom és szabadságharc mondandójához nemcsak a Nemzeti dal vérpezsdítő szavai, hanem Vörösmarty alig két évvel később írt Előszavának komor gondolatai is hozzátartoznak.

Sokan leírták már: az emberiség a történelem kézenfekvő, kikristályosodott tanulságait is ritkán tudja hasznosítani. Pontosabban: a történelmi lét bonyolult viszonylatrendszerében nem ezekhez a tanulságokhoz igazodik, hanem a pillanatnyi hatalmi érdekek kormányozzák, különböző – kisebb és nagyobb – csoportjainak cselekedeteit. A távlatosan, a széles összefüggések között felfogott érdekek érvényesítése és a történelmi tanulságok értelmezése azonban korántsem zárja ki egymást.

Most, ezen az évfordulón, amelyen nemcsak egy napra, hanem egy egész eseményláncolatra emlékezünk, a kínáló lehetőség közül két alapvető mozzanatra szeretném a figyelmet felhívni.

1848-49 a kelet- és közép-európai népek egyik nagy kísérlete volt a kiemelkedésre az előző századok által kialakított perem-létekből. A forradalom vezetőinek törekvései társadalmi, gazdasági és politikai síkon egyaránt arra irányultak, hogy ezek a minden tekintetben elmaradt, és birodalmaktól függő

országok felzárkózzanak a nyugat-európai társadalmi fejlődéshez. Az Európa fejlettebb részein kirobbant forradalmi megmozdulások messzemenően hatottak az itteni

eseményekre. Ezeknek a törekvéseknek az érvényesítésére a reális világtörténelmi feltételek a közelmúltban teremtődtek meg. Természetesen az egyes országok

Petőfi Sándor

Magyarok és románok most a demokratikus társadalom és az európai integráció lobogói alatt találhatnak egymásra, és „rendezhetik végre közös dolgaikat”. Mindez azonban igen szigorúan megköveteli, hogy sem a demokrácia, sem az integráció ügye ne essen áldozatul a hagyományos hatalmi politikának és az etnokratikus stratégiának.
(Pomogáts Béla: „Rendezni végre közös dolgaikat”)

Miközben a nacionalizmus irodalma tengernyi, dolgozatok készülnek elvi és közéleti vonatkozásairól egyaránt, az együttélés kérdésegyüttese az – amerikai – importként megjelent multikulturalizmus vonatkozásában, illetve képében kerül terítékre.

A multikulturalizmusról jelen összefüggésben elmondhatjuk, amit a statisztikáról szokás: mindent megmutat, csak a lényegét takarja el. Az őshonosság tényétől és kapcsolódó toposzaitól tekint el olyan környezetben, ahol az államszervezés és jogrend alapja éppen az őshonosságot kiteljesítő nemzetállami kategória.

(Bodó Barna: *Belépés és szocializáció a bánási székelyknél*)

fejlettségétől és társadalmi-politikai erőviszonyaitól függ az, hogy ez a közeledés milyen ütemben és milyen mértékben válik valóra. Hosszú, összetett és céltudatos, kitartó, következetes munkát igénylő folyamat bontakozik ki. Mint 150 évvel ezelőtt, Magyarországon ma is ezen az úton haladva teremtheti meg biztonságos és ígéretes jelenét és jövőjét. Magyarország európai, euro-atlanti integrálódásának sikeres folyamata az egész magyarság sorsára kedvezően hat. A határon túli magyaroknak is az a távlatos és alapvető érdeke, hogy ez a folyamat kiteljesedjék. Bármennyire is kívánatos lenne, ha a térség országai nagyjából egy időben csatlakoznának az európai és atlanti közösségekhez, a fáziskülönbségből adódó problémák és az ezt kísérő zavarkeltés nem árnyékolhatja be azt a bizonyosságot, hogy ezúttal a magyarság nem rövid időre, mint 1848-49-ben, hanem távlatosan is Európa szerves részévé válik.

A másik mozzanat, amelyre az 1948 és az azóta eltelt másfél évszázad nyomatékosan figyelmeztet: Kelet- és Közép-Európa népei csak egymás érdekeit messzemenően egyeztetve teremthetik meg az emberhez méltó lét feltételeit. A forradalom és szabadságharc tragikus tanulságai egyértelműek. Ezeket már az eseményekkel egyidejűleg máig érvényesen fogalmazta meg Teleki László, 1849 májusában, Párizsban kelet levelében: „*Liberté, égalité, fraternité* még nem elég. A népek nemzetiségi életet is kívánnak élni. Olly rendszert kellene állítanunk, melly által a nemzetiség egysége hiányát az egyéni és nemzetiségi jogok egyeztetése és méltánylata által pótoljuk”. Lényeglátó, pontos, árnyalt állásfoglalás egy ma is vitatott kérdéskörben. A demokrácia, az egyenlőség elveinek kinyilvánítása, az egyéni szabadságjogok biztosítása nélkülözhetetlen, de egymagában, az érvényesítésükhöz szükséges politikai tisztánlátás, akarat és intézményesített keret nélkül nem elégséges a különböző nemzetek, nemzetiségek értelmes együttéléséhez. Teleki László ezt 150 évvel ezelőtt tudta, mint ahogy a szabadságharc elbukása előtti pillanatokban – fájdalmasan későn – felismerte Bálcescu és Kossuth is. Sajnos, ezt a történelmi tapasztalatot a politikusok nagy része ma is képtelen megérteni és elfogadni – különösen akkor, ha többségi helyzetben van. Az emlékezés értelme az igazítás a jelenen – jövőt munkáló cselekvéssel és gondolattal.

KORUNK (1998 február) A forradalom–forradalmak problémakörét elemzi sokoldalúan, változatosan és gondolatébresztően a lap új száma – természetesen 1848 150. évfordulójából kiindulva. Kitérő szerzők egész sora fejt ki mondandóját esszéiben, versben, tanulmányban, prózában – Lászlóffy Aladár és Csiki László két műfajban (esszéiben és regényrészletben, illetve esszéiben és filmmovellában is. (Göncz Árpád levélben fordul a Korunk olvasóihoz. Ebből idézünk: „A forradalom – a bármikori forradalom – mindig a fiatalok forradalma. Kell hozzá az ifjúság lendülete, hite, akár helyesége, aminek köszönhetően szembe mer szállni a hatalommal s a hatalmat megtestesítő erőszakszervezetekkel. Ha úgy tetszik, a forradalmi ifjúság mindig megdöntötte, hisz – fittyet hányva a következményekre – a börtön viszi a vásárra ám, ha úgy tetszik, mindennél megfontoltabb, mert pontosan tisztában van vele, miért viszi a börtön a vásárra. S a zászlóvivők: a fiatal értelmiség legjobbjai, '48-ban Petőfi, Jókai, Vasvári, '56-ban az egyetemisták, akik hitükkel, lelkesedésükkel nem csupán fölírni képesek a tömegeket, de egy emberként maguk mellé zárkózhatnak is.

Mert a forradalmak egy kicsit mindig romantikusak. Fekete-fehérben élnek a dicsőséges napokat, s képesek mindazokat egységbe forrasztani, akik a legkülönbözőbb okok miatt csatlakoznak hozzájuk. Megkülönböztetés, kirekesztés nélkül, a szabadság, egyenlőség, testvériség örök jelszavaival. Ahogy tette Petőfi és társai fiatal Magyarországa: a '48-as jurátusok, ifjú tollforgatók s a velük szövetséges mesterlegények sokasága. Nem véletlen, hogy a magyar demokráciát abból a jelképes pillanathól eredeztetjük, amikor Petőfi rátette kezét a nyomdagépre, a nép tulajdonának nyilvánította, s a nyomda tulajdonosa fejét hajtott „a forradalmi erőszak”, a nép akarata előtt. Mint ahogy '56 is egységbe forrasztotta az országot népét, a diákokat és munkásfiatlokat. Vagy ha úgy tetszik, 1989 karácsonya Temesvár, Románia lakosságát.

S most, amikor 1848 százötvenedik évfordulójára emlékezünk, hadd köszöntsem a mindig újat akaró s az újért tenni merő, tenni tudó ifjúságot. S velük és általuk: a Korunk szerkesztőit és olvasóit!”

Kántor Lajos a Szabédi-hagyatékban talált kézirat alapján teljes terjedelmében közli Szabédi László 1945. március 15-én a kolozsvári magyar színházban rendezett ünnepélyen elhangzott beszédét. A kivételesen értékes és beszédes szöveg néhány részlete is sokatmondó, természetesen a történelmi összefüggések viszonylat–rendszerében szemlélve. „Szabád március 15-ikét ünnepelünk. Szabád szánnyal a gondolat, szabadon szárnyal a szó. Azoknak pedig, akik azt mondják, hogy a szó szabad szárnyalása nem elegendő, akik azt mondják, hogy a szabadság árnyéka még nem maga a teljes szabadság, azt felelem: igazuk van. A márciusi eszmék szolgálata nem merülhet ki a márciusi eszmék hangoztatásában. Petőfi maga, aki 1848-ban kard volt, ma bilincse válhat olyan kovácsok kezében, akik fennen idézik ugyan az ő gondolatait, de zájós rivalkodásukkal csak azt leplezik, hogy hűtelenek a szabadság apostolához.

Beszéljünk teljes nyíltsággal.

Két kérdésre kell megfelnünk. Ez a két kérdés szorosan összefügg egymással.

Az első ez: van-e korunkban évenyessége, lehet-e egyáltalán évenyessége az 1848-as programoknak, Petőfi eszményeinek?

A második, a kényesebb kérdés ez: Vajon mi, kolozsvári magyarok nem csak önmagunk ámitására mondjuk-e, hogy szabad március 15-ikét ünnepelünk, most, 1945-ben, két nappal azután, hogy Románia kormányja, Románia királya és a Szovjetszövetség külképviselete jelenlétében szűkebb hazánknak, Erdélynek északi felét bekapcsolták a romániai közigazgatásba?

Kertelgetés nélkül tettem fel a kérdést, kertelgetés nélkül akarok válaszolni. Kertelgetés nélkül, de feyelmezettten. Nehéz időket élünk, vajúdik a világ, csak a legkomolyabb feyelmzettséggel, az üres handabandázás visszautasításával nézhetünk szembe sorsunk nagy kérdéseivel (...)

A magyar nemzet 1848. március 15-ikén 12 pontban kinyilvánított kívánsága sem volt egyéb, mint egy küzdelmes harc megkezdésének csatajele. A világpolitikai helyzet ma több reménnyel biztat, de nem kevesebb küzdelmet és nem kevesebb körültekintést követel.

Nemzeti jogaink megvalósítását a világ egyetlen kormányától sem kaphatjuk ajándékba, azokat nekünk magunknak kell kivívunk. Ebben a küzdelemben azonban nem követhetjük el azt a hibát, amely 1848-ban és 49-ben oly tragikus zavarta meg a népek szabadságáért folytatott harc menetét. Nem lehetünk eleve bizalmatlanok azzal a kormánnyal szemben, mely ugyanazokkal a reakciós erővel folytat harcot, amelyre részéről a mi szabadságjogainkat fenyegeti veszedelem.

A magyar szabadság ügyét ma is úgy kell tekintenünk, ahogyan Petőfi Sándor tekintette: a világszabadságért harcoló népek közös ügyének láncszemeként. Ebből a távlatból kell megítelnünk a magyar–román testvérisülés kérdését is.

Semmi rejtegetni valónk, semmi hátsó gondolatunk nincs, nem félünk hát a nyílt, az egyenes beszédre. A legtöbb félreértést az szokta okozni, hogy az emberek akár félelemből, akár álszeméremből csak félig mondják ki az igazságot. Márpedig a féligazság majdnem mindig bántó, a teljes igazság sohasem az. Teljes nyíltsággal, minden kertelés nélkül ki kell mondanunk, barátokozást, testvérisülést, szövetséget akarunk mindazokkal a román erővel, melyek a román nép nemzeti és társadalmi felszabadítását, az idegen tőke gyarmati uralma alól való felmentését a szabadságharcos népek szolidaritásában, e szolidaritás útján keresik – és csakis ezekkel a román erővel akarunk barátokozást, testvérisülést, szövetséget. Minden nép szabadságjogainak ott van a határa, ahol más népek szabadságjogainak felségterülete kezdődik. Románia egyetlen kormányától se várjunk kegyet, Románia egyetlen kormányának se hozunk jogainkból áldozatot. Barátainkat arról ismerjük fel, hogy nem akarják ajándékként juttatni nekünk azt, ami bennünket jog szerint megillet, és hogy nem kívánnak tőlünk áldozatot.”

ÚJ HORIZONT (Kulturális folyóirat, Veszprém, XXV/4.) Szabó Magda Fáklya, csillag című esszéje főhajtás Berde Mária emléke előtt. Néhány sorban fölvezet az életutát is: Berde Mária 1889-ben Kackón született, régi értelmiségi székely családból, édesapja teológiai professzor volt Nagyenyeden. Berde Mária bölcsészdoktori diplomát szerzett a kolozsvári egyetemen, jelentős erdélyi irodalmi vállalkozások részese, folyóiratok munkatársa vagy szerkesztője, az a prózaíró, akit a Nyugat várt. Szabó Magda esszéje bevezetőül sürgeti Gyulai Pál kritikai működésének reális értékelését: „Mert nincs örök érvényű esztétikai ítélet, csak a rögeszmék időtlenné, s ilyen rögeszme Gyulai nem egy vélekedése. 1853-ban az alkotó nőkről összeállított badarságsorozatát alattomos volt, mint az aknamező, értékelése szinte 1945-ig, a második világháború végéig, az Újhold-nemzedék fellépéséig befolyásolta nem az értelmes szakembereket, de a közvéleményt. Gyulai abszurd optikája miatt lámpalázás sokáig Kaffka Margit, az őt követő nő írónemzedékben csak az udvariasan inkább amatőr történelmesnek számító Gyulácsy és a mindmáig tisztességes elemzést nem kapott Erdős Renée nem érzi kétséges ajándéknak a tény, hogy áldott az asszonyok között, és az alkotni tudás többletével indul el az életben. ● Gyulainak a túlvilágon sok elszámolnivalója lesz, hogy eleve kedvezőtlenül ítélt valamiről, amit nem a tudós, de a férfi érzett társadalmi kinövésnek, s hogy olyan későn merték a nőalkotók részint vállalni, részint önmaguk cenzúrázása nélkül szabadjárni engedni képességeiket.” Miatán Szabó Magda kimutatja, hogy Gyulai Pál értékítélete 1945 után már nemcsak komikus volt, hanem végleg idejét is múlta,

föltési a kérdést: ki kezd perújrafelvételt az erdélyi íróasszony, az 1949-ben elvesztett Berde Mária érdekében? – majd így folytatja: „Prózája gránit, lírája muzsika. A történelem búne, hogy az én nemzedékem a háború után minden muzsikaszavú lírai tökéletességet gyanakodva szemlél: túl szép volt, geometrija, kerek. Puha szavak, drágakövek, tetejében saját lírai vallomásai miatt önvád – az Újhold vállat vont, pedig elképzelhető, hogy a teológiai professzor édesapja könyvtárában ott volt Gyulai tanulmánykötete, s Berde is megkapta annak idején az eligazítást, éljen csak vertikálisan, diagonálisan, horizontálisan, ne menjen Münchenbe tanulni, Svájcba gyógyulni, ne folytasson életveszélyes írói mesterséget, vagy ha igen, holtig szégyellje magát, már az is szégyen, hogy bölcsészdoktor lett. Persze nyilván nem léphette át saját neme árnyékát, szép sugárzását. Líránk vadonatúj atomfelhő alatt született ösvényéről akkor idegenkedve, ma ámulva nézzük, mire volt képes ez a holdsugár anyaggal és véres mocsokkal egyaránt dolgozni tudó alkotó. Még egyszer legyen Újhold, csak egy napra szerkesztőségi ülés, hogy utólag reális értékelhessük az akkor lírikusként a mi generációnk által alig ismert, meg se tárgyalt Berde Mária. A negyvenes években nem eléggé méltott szerepét líránknak ma kell reális felmérést, hisz anélkül, hogy tudná, ő Gyulai utolsó áldozata: szívtépő a vers, amelyben mint valami kórt diagnosztizálja magán különleges képességeit, és belesikoltja a nyilvánosság fülébe, félkeblű amazon ő, egyszerre érez nő érzékelésével, de férfimódra is, volta kétnemű, azaz egyetlen sem, talán szörnyeteg, miféle átok hozta rá tehetsége áldását-átkát? Ma már, mikor saját halottaimat az ő soraival is gyászolom, tudom, mekkora költő volt, ma már tudom, mit tudott kifejezni szavakkal, mikor holdverte pázsiton a nagy szecsesszió estélyi ruhájában a zuhogó éjjeli világításon átsétált, hosszú kendőjét maga után vonja... Hajtsunk fejét előtte: szikrázó tehetség volt. Holtában hallja meg, ha míg él, az én nemzedékemtől nem hallotta. Áll most az öröklétben, vacogva nézi fékezhetetlen alkotóképessége rögzített eredményét. Értessük meg nemcsak vele, magunkkal is utólag, mit tudott, ki volt, hogy tehetsége nem véték, tévedés, esztétikai hendikep, de Isten kegyelme, Erdélynek és minden magyarnak adott adomány.”

ERDÉLYI REFORMÁTUS NAPTÁR 1998 (Kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület, szerkesztette Molnár János) A 248 oldalas kalendárium a hagyományokhoz híven igen gazdag, változatos olvasnivalót kínál. Részleteket olvashatunk Csiba Kálmán 1997. évi püspöki jelentéséből, Benkő András muzikológus bemutatja az új Magyar Református Énekeskönyvet, Páll Klára riportban számol be a kolozsvári teológusoknak regáti szóránymagyarok felkutatására kezdeményezett körútról, Raduch Zsolt az Egyházak Világtanácsa megalakulásának 50. évfordulójára emlékezik, Molnár János tanulmánya azt fejtegeti, milyen feladatoknak kell megfelelnie a presbitériumnak az egyház megújulásában a Református Egyház új Statútuma, Kánonja értelmében.

A művészettörténet témaköréből három szakavatott írást olvashatunk: B. Murádin Katalin: Szószékek írásban és képen; Kovács András: Erdélyi reneszánsz várkastélyok; Zsigmond Attila: Építészeti stílusok Erdélyben. Az irodalomtörténetnek szánt fejezet cíkei: Juhász Tamás Szikszai Györgyről, Lászlóffy Aladár Kölcsey Ferencről, Csetri Elek Kaffka Margitról, Fodor Ferenc Filó Lajosról, Balogh Béla Szász Domokosról, László Dezső Tavasz Sándorról, Tőkés István Vásárhelyi János püspökről, Adorjáni Zoltán Imre Lajosról, Szócs István Bánffy Miklósról. Az iskola időszerű gondjait három szerző taglalja: Bustya Dezső: Milyen legyen a református iskola?; Tófalvi Zoltán: Mezőség: fogyó magyarság – még fogyóbb remények?; Tőkés Elek, az Erdélyi Református Egyházkerület tanintézeti és az állami iskolákban folyó hitvallásos nevelés. Ez utóbbi tanulmányban Tőkés Elek, az Erdélyi Református Egyházkerület oktatási tanácsosa bemutatja az 1989 után szívós munkával kiépített erdélyi református iskolahálózatot, amely a Királyhágómelléki Egyházkerület hasonló intézményrendszerrel együtt anyanyelvű oktatásunk rangos fórumává lépett elől. Az erdélyi helyzetek 1996/97-ben: hat református kollégium (IX–XII. osztályokkal Kolozsváron, Nagyenyeden, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen és Székelyudvarhelyen) összesen 734 tanulóval; két főiskola: Kolozsváron diakonisszáképző tanévenként 60-70 hallgatóval, Marosvásárhelyen kántor-tanítóképző és diakonissza profilú főiskola 90-80 hallgatóval; Kolozsvári Református Didaktikai Fakultás filológiai, illetve szociális gondozó mellékszakokkal (78-38 diákkal).

22 (A Társadalmi Dialógus Csoport hetilapja, 8.) **Alexander Olteanu írja A rémhír mint a politikai harc eszköze** című jegyzetében: „A Forradalom óta eltelt nyolc év alatt a rémhír – a világ legrégebb tájékoztatói eszköze – Romániában különösen kedvező talajra talált és ezt kihasználva állandóan izmosodott. J.N. Kapferer, a Rémhírek Tanulmányi Alapítványának (Párizs) elnöke szerint a rémhír megelőzésének egyetlen biztos lehetősége megtiltani az embereknek, hogy beszélgessek. Rémhír nélkül nincs politika se nálunk, se másutt. A politikai harc fegyvertárában a rémhírnek több előnye van: szerzője titokban maradhat, lehetővé teszi a politikailag tabu témák megbeszélését, nincs szüksége bizonyítékokra, kis létszámú csoportban is lábra kelhet, és nem kerül pénzbe (ez is nagy előny a reklámra költött óriási összegekhez viszonyítva). Különösen a választások közeledtével, de nemcsak akkor (a Társadalmi Demokrácia Pártja, a Nemzeti Egyéppárt és a Nagy-Románia Párt állandó választási kamányban edig magát) bármilyen eszköz megfelel a jövő ellenfelek lejárására; a rémhír pedig eszményi fegyver az ellenfél félreállítására (még akkor is, ha azonos tábor tagja). A politikai rémhírek elemzése kimutatta, hogy ezek állandóan ugyanazt a csekély számú témát melegítik fel kisebb-nagyobb gyakorisággal, ahogy a pillanatnyi helyzet kívánja. A Romániában gyakrabban felkapott témák: a legionárius mozgalom, a monarchia, a földesurak, Kelet és Nyugat (az oroszok és a nyugatiak), Magyarország és a magyarok, titkos megállapodások (tudunk nélkül megköve), titkos bankbetétek, vallásfelekezetek, hazaárulás. Milyen eszközökkel lehet megcáfolni egy rémhírt? Mennyire hatékony a cáfolat? E kérdésekkel mindenki szembetalálja magát, aki céltáblája rémhíreknek. Nincs egyetlen csodaszere sem a leküzdésükre. Hasznos lehet az ellen-remhír, de ennek sokszor bumerángthatása lehet. A legjobb módszer kifogni a szelet a vitorlájából, mikor előre látható, hogy felroppen (ilyen például most az »Erdély-kérdés«). A képlet egyszerű: megelőzés – hitelesség – jóindulat – nyitottság és gyorsaság. Ezekhez erős elkötelezettség is kell, de bizonyos lapangó konfliktusok esetén megéri a fáradságot. Egy rémhír azért hiszünk el, mert megbízunk abban, aki hozza az »értésülést«. A rémhír születése pillanatnyi körülményekhez kapcsolódik: ami hiteles ma, az nem volt hiteles tegnap és nem lesz hiteles holnap. Nagyon sok esetben lehetőséget nyújt, hogy jobban megértsük a világot, mert lényegesen leegyszerűsíti. Megfigyelhetjük azt is, hogy minél jobban túloz, annál meggyőzőbb. Kezdetben csak szórakoztat, azután, amint vastagodik, kezdjük készpénznek venni. És ami a legfontosabb: a rémhír olyan információ, amelyet szívesen hiszünk el. Sokszor annyira óhajtjuk elhinni, hogy ez a vágy megzavarja ítéloképességünket és realitásérzékünket. Egy példa: több központi lap valósággal versengett, hogy első oldalon, öles betűkkel tájékoztasson, mekkorát csalódtunk Emil Constantinescu elnökben, mert a választási kampányban tett ígérete ellenére a Cotroceni palotában lakik és a Scroviştea palotába jár pihenni (nem értjük, mit keres ebben a kórusban Octavian Paler). Az elnöki sajtóiroda ezzel kapcsolatban nyilatkozatot tett közzé: Emil Constantinescu elnök nem lakik a Cotroceni palotában, itt csak irodák és tanácskozótermek vannak, a Scroviştea palotát pedig, amelyre gyakran utal a sajtó, negyven évvel ezelőtt lebontották. Valamennyi újság, amely az előző hírt első oldalon tálalta, most leköszölte a cáfolatot is, de már nem az első oldalon, hanem hátul, a lap alján. Persze, mert a cáfolat hideg információ, amely elronthatja az olvasó kedvét. Szárnyát szegi a képzeletnek, visszahozza a hétköznapi valóságba.”

Barabás István

„Rendezni végre közös dolgainkat”

A magyar-román viszony a történelem tükrében

A magyar és a román értelmiség, a magyar és román politikai akarat szembenállását az utóbbi kétszáz esztendő számtalan eseménye és dokumentuma tanúsítja, és noha – különösen a mögöttünk lévő négy évtizedben – történészek és irodalmárok az átörökített nemzeti konfliktusok meghaladásának szándékával szinte folyamatosan arra törekedtek, hogy felkutassák és bemutassák a két nép, a két értelmiség és a két politikai vezető réteg közötti megértés és együttműködés példáit, a közép-európai történelem eseményei mindig újra kialakították a kölcsönös bizalmatlanságot, a politikai küzdelmeket, nem egyszer a gyilkos indulatokat.

Ez a bizalmatlanság, ezek a küzdelmek, egyáltalán a magyar-román szembenállás mára a történelem mitikus dimenziójának része lett: részévé vált annak a szimbolikus szerepet betöltő szellemi képződménynek, amely kihát egy nemzeti közösség mentalitására és önazonosságtudatára. Következésképp az erdélyi románok ma nagyrészt a magyarokkal szemben, az erdélyi magyarok pedig a románokkal szemben határozzák meg nemzeti identitásukat. A közép- és kelet-európai régióban nem ismeretlenek ezek a mitikus és szimbolikus szerepet kapó nemzeti konfliktusok, hasonló jelentősége van a magyar-szlovák, a magyar-serb, a szerb-horvát, a román-ukrán, a lengyel-ukrán vagy a bolgár-serb történelmi szembenállásnak is, minthogy szinte mindegyik közép- és kelet-európai nemzet között állandóak voltak a területi és hatalmi viták. Ezek a viták mindig kizárólagos retorikával történtek, és alig voltak tekintettel arra, hogy egy történelmileg vitatott terület egyszerre lehet két vagy három nép és kultúra hazája is. Voltak hasonló mitikus konfliktusok a nyugat- és a dél-európai régió nemzetei között is, talán elég, ha a történetileg oly súlyos német-francia vagy görög-török szembenállásokra utalok.

A magyar-román viszony ugyanakkor, amint ez megfigyelhető, egymástól eltérő módon kapott szerepet a politika és a kultúra övezetében, mintha más pályán futottak volna az értelmiségi kezdeményezések, erőfeszítések és más pályán futott volna a politika. Az elsőt

A magyar-román viszony ugyanakkor, amint ez megfigyelhető, egymástól eltérő módon kapott szerepet a politika és a kultúra övezetében, mintha más pályán futottak volna az értelmiségi kezdeményezések, erőfeszítések és más pályán futott volna a politika. Az elsőt igen sok esetben a kölcsönös megértés igyekezete, az európai mintájú türelmesség és jóakarata, a másodikat viszont az etnokratikus elfogultságok, az idegengyűlölettel fűtött indulatok vezérelték.

igen sok esetben a kölcsönös megértés igyekezete, az európai mintájú türelmesség és jóakarata, a másodikat viszont az etnokratikus elfogultságok, az idegengyűlölettel fűtött indulatok vezérelték. A politikai és kulturális szférának ez az egymástól eltérő mozgása tapasztalható a jelenben is: innen ered a magyar-román értelmiségi kapcsolat és személyes találkozók folyamatosan érzékelhető lelki bizonytalansága és időnként szinte váratlan módon kibontakozó dinamizmusa. Innen ered az, hogy szinte minden időben léptek fel kis kulturális (irodalmi) csoportok, amelyek párbeszédet kezdeményeztek a kölcsönös kiengesztelődés érdekében, ez a párbeszéd azonban többnyire elakadt a politikai erők ellenállása következtében.

Igy volt ez a messzi és a közelebbi történelmi múltban is. A magyar és a román értelmiség dialógusának közel kétszáz esztendőös hagyománya van, hiszen már a felvilágosodás és a romantika korának írástudói is megpróbálták az érdekek egyeztetésével és az álláspontok közelítésével, nemcsak a kulturális életben, hanem a politikában is. Gheorghe Șincai-nak és Cesar Boliac-nak is voltak magyar ismerősei és összeköttetései: az elsőnek Peretsényi Nagy Lászlóval, az utolsó jelentős latin-nyelvű magyar költővel, az 1804-ben Nagyváradon *Orodias* címmel megjelent hősnének szerzőjével, a másodiknak Toldy Ferencsel, a „magyar irodalomtörténetírás atyjával”. A magyar politikai irodalomban figyelemreméltó báró Wesselényi Miklós 1844-ben Lipcsében megjelent *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című klasszikus munkája, amely a pánszláv veszedelem szorításában kereste a történelmi magyar állam fennmaradásának biztosítékait, s ennek során javasolta az erdélyi románok jogbiztonságának megteremtését és a dunai román fejedelemségek diplomáciai megerősítését, a velük kötendő szövetséget.

A szerző irodalomtörténész, a Magyar Írószövetség elnöke.

Ezek a távolabbi múlt hagyományai, ezeket egészíthetjük ki az 1848-1849-es szabadságharc magyar-román kiegyezési törekvéseinek dokumentumaival, ezeket meglehetősen széles körben tárgyalja a szakirodalom, hasonlóan a 19. század második fele és a 20. század eleje magyar-román értelmiségi kapcsolatainak és megegyezési kísérleteinek történetéhez, így az Ady és Goga közötti, szakítással végződött barátkozási kísérlet vagy az *Erdélyi Helikon* és a *Korunk* íróinak a román írókkal fenntartott kapcsolatai történetéhez. Mindez azt igazolja, hogy a magyar és a román értelmiség legjobb képviselői tudatában voltak annak, hogy a két szomszédos nép viszonyát rendezni kell, és a kölcsönös kiengesztelődésre, közös érdekekből következően, szükség van.

A magyar-román viszony rendezése és a koalíciós válságok

A magyar-román viszony rendezésének a jelenben két komoly kísérlete van: a még az Iliescu-kormányral megkötött magyar-román alapszerződés, valamint az RMDSZ kormányzati szerepvállalásá a román demokratikus pártok 1996-os választási sikere után. Az első: a budapesti kísérlet nem lehet eredményes a második: a bukaresti nélkül. Ezt tanúsította különben az Iliescu-kormány hivatali idejének utolsó szakasza is, amelyben az alapszerződés egyszerűen retorikai vagy diplomáciai tapétának bizonyult a kisebbségellenes bukaresti politikai falán. Az alapszerződés valójában nem képes „kétoldalú” keretek között érvényesülni, szükség van a „harmadik oldal”: a romániai magyar politikai érdekképviselet küzdelmének eredményességére is. Ezért okoz aggodalmat az, hogy a bukaresti kormánykoalíció stabilitása megrendült, és az RMDSZ-nek több alkalommal is el kellett gondolkodnia kormányzati szerepvállalásának további lehetősége, fenntartása felől.

Az elmúlt esztendő végén és az idei év elején eddigi legnagyobb válságát élte túl a bukaresti kormánykoalíció, először a román-magyar kormányzati együttműködés, miután a román szenátus két alkalommal is az erdélyi magyar felsőoktatási rendszer helyreállítása ellen szavazott, és ezzel a koalíciós megállapodás egyik sarkalatos előírásának végrehajtását tagadta meg, ezt követve pedig a parasztpárt és a demokrata párt szövetsége, a kormányzati stratégiák összehangolatlansága miatt. Ez a második válság még nem ért véget, és egyelőre az RMDSZ is kívár, azt remélve, hogy a bukaresti parlament „alsóháza” korrigálni fogja a szenátorok kedvezőtlen döntését, és azt remélve, hogy az államfő és a kormány rá tudja venni a koalíciós társakat a korábbi magyar-román megállapodások érvényesítésére.

Mindazonáltal nem lehetnek kétségeink afelől, hogy a koalíciós szerződés további erőzítője esetén a romániai magyarság politikai érdekképviselete igen komoly választás elé kerül. Egy bizonyos határon túl – és az erdélyi magyar felsőoktatás helyreállítása is ezt a határvonalat jelöli ki – nem lehet vállalni a koalíciós együttműködést, más különben az RMDSZ stratégiája és hitelessége egyaránt veszélybe kerül. Már pedig az erdélyi magyarság egyik legnagyobb vívmánya 1989 után éppen az érdekvédelmi szervezet és ennek (viszonylagos) egysége. Ennek kockázatát semmiképpen sem szabad vállalniok a romániai magyarság politikai vezetőinek.

Az erdélyi magyarság romániai politikai (és kormányzati) szerepvállalását igen fontos okokból kezdeményezték az 1996-ban hatalmra jutott román politikai erők. Mindenekelőtt az ország, a román társadalom szükség szerű demokratizálásának követelménye miatt, azt ugyanis a román polgári pártok is felismerték, hogy az Iliescu által félmjelzett posztkommunista kormányzásnak előbb-utóbb katasztrofális következményei lesznek: Románia hosszú időre elveszíti minden esélyét egy modern, demokratikus és európai társadalom felépítésére, nem tud kiemelkedni a kontinens keleti övezetéből, és hosszú távon ismét a nemsokára megszilárduló orosz nagyhatalom zsákmánya lesz. Az különben is felettébb bizonytalan, hogy vajon Románia milyen mértékben tartozik továbbra is egy lehetséges és a későbbiek során újra kialakítható orosz érdekövezethez: vannak politikai elemzők, akik szerint a szovjet és az amerikai elnök által

kötött „máltai megállapodás” keretében csak Lengyelország, Csehszlovákia (azaz Csehország és Szlovákia), valamint Magyarország került ki a moszkvai hatalmi övezetből, és Románia, valamint Bulgária továbbra is ott maradt. Málta óta azonban felbomlott a Szovjetunió, és ez mindenesetre megnövelte Románia nyugati csatlakozásának lehetőségét. Mindenesetre már ezen integrációs lehetőségek növelése miatt is valamiképpen rendezni kellett a kisebbségi kérdést, meg kellett nyugtatni, társadalmi és politikai tekintetben integrálni kellett a magyarokat. Ennek az integrációnak az ára az RMDSZ legfontosabb követeléseinek (így a magyar egyetem helyreállítására irányuló követeléseknek) a kielégítése volt.

Márpedig az új bukaresti kormány mindenképpen részt kíván venni az európai és északatlanti integrációban, és Emil Constantinescu, valamint csapata jól tudta, hogy Románia európai befogadásának igen fontos feltétele a magyar kérdés kielégítő rendezése, máskülönben állandósulnak a konfliktusok mind a romániai többség és kisebbség, mind a két szomszédos ország: az északatlanti integrációba már befogadott Magyarország és a még befogadásra váró Románia között. Úgy tetszett, az új román vezetés hajlandó volt megfizetni az integráció árát azzal a belső integrációval, amelyet a romániai magyar

Lapszámunkat Imecs László fametszeteinek reprodukcióival illusztráltuk

politikai szervezet több követelésének elfogadása és kormányzati szerepvállalása tesz lehetővé.

Román politikai stratégiák és taktikák

Az imént jelzett román politikai stratégia ingott meg az elmúlt esztendő utolsó hónapjaiban. Ennek a megindásnak több magyarázata van, és csak a román történelemben tájékozóatlan, naiv elmék hihettek abban, hogy a magyar-román kormányzati együttműködésnek síma útja lesz. De lássuk a magyarázatokat, pontosabban a magyarázat-kísérleteket.

1. A román társadalomban mindig igen erős törekvések éltek arra, hogy az állam területén élő népesség egynyelvű és azonos kultúrájú, vagyis román legyen, és a másnyelvű népcsoportoktól is, miként most Pruteanu szenátor a magyaroktól, megkövetelte a román nemzeti identitást. Tehát nem pusztán az állampolgári korrektséget, nem

(Folytatása a 4. oldalon)

„Rendezni végre közös dolgainkat”

(Folytatás a 3. oldalról)

pusztán a patrióta érzelmeket, hanem a nemzeti azonosulást is. Ennek a mélyről fakadó meggyőződésnek a következtében hajlik a mindenkor román politika az etnokratikus megoldásokra és az erőltetett asszimilációra, és arra, hogy például az erdélyi magyarokat „magyar nyelvű románokként” könyvelje el. Mindennek történeti, pontosabban mentalitástörténeti háttere van. A román nemzet és a román állam nem igazodhatott a nyugat- vagy közép-európai (lengyel, cseh, magyar, horvát) fejlődés törvényszerűségeihez, a hosszú évszázadokig tartó idegen (török, fanarióta, orosz) uralom felhalmozta az idegengyűlölet érzéseit. A románokkal együtt élő cigányok egészen a múlt század utolsó évtizedeiig rabszolgasorban éltek, a zsidóknak pedig egészen 1919-ig nem voltak polgári jogaik. A trianoni területrendezés óta a közel kétféle milliós magyar népcsoport sem kapott kollektív jogokat, noha a modern román államot és az úniót megalapozó 1918-as Gyulafehérvári Nemzetgyűlés határozatai ezt kilátásba helyezték, a nyolc évszázadon keresztül Erdélyben élő századok és a háromszáz éve a Bánságban és Szatmár

megyében letelepült svábok közösségeit pedig szinte teljesen felszámolták a Ceaușescu-rendszer évtizedei.

A román állam, igen régi hagyományai szerint, mindig etnokratikus jellegű volt, francia mintára a „román politikai nemzet” elvét vallotta, és legfeljebb külső vagy belső kényszer hatására engedett teret a nem-román népcsoportok (magyarok, németek, ukránok, törökök, zsidók, stb.) önszerveződési törekvéseinek. A román történelmet mindig erős frusztrációk terhelték meg, és valójában a nagy nemzeti sikerek (1918 és 1944) is újabb frusztrációk forrásává váltak, minthogy a hatalmas területeket birtokába vevő bukaresti hatalom szinte mindig szomszédainak revíziós törekvéseitől tartott, és ezért mindig a nemzeti kisebbségek erőszakos asszimilációjával vagy áttelepülésre késztetésével próbálta konszolidálni a háborús körülmények között elért területi nyereségeket. A bukaresti politikai doktrína úgyszólván folyamatosan a nagyromán nemzetállam kiépítésére törekedett, ennek a stratégiai célnak rendelve alá a demokrácia követelményeit és a kisebbségi jogokat. A román nemzeti tudatba (akárcsak a szlovákokéba) mélyen beleivódott az a meggyőződés, hogy a nem-román népcsoportok, mindenekelőtt a magyarok folyamatosan veszélyeztetik a román állami egységet s ezen keresztül a román nemzetet. A román értelmiség egy számottevő és véleményformáló része mindig az „idegenekkel”, általában a magyarokkal szemben határozta meg a saját kollektív azonosságát. A más nemzetiségűekkel szemben érzett bizalmatlanság és gyanakvás így a nemzeti identitás része lett, és a román-magyar (vagy román-szláv) konfliktusok a politikának abban a szimbolikus és mitikus övezetében is szerepet kaptak, amelynek igen nagy hatása van a kollektív mentalitásformák kialakulására.

2. A jelenlegi román kormánypártok soraiban nyilván számos olyan politikus lép fel, aki a magyarok számára kilátásba helyezett engedményeket csupán taktikai meghatározásnak tekinti, és úgy gondolja, hogy a felajánlott és szerződésben rögzített kisebbségpolitikai reformokat fokozatosan „fel lehet szálamizni”: először a kulturális autonómia követelményét (ez már megtörtént), aztán az önálló magyar felsőoktatásra tett ígéretet és a magyar nyelvű történelem- és földrajzoktatást (ez most folyik), a későbbiekben pedig a többi követelést és ígéretet. A román politikai életnek ebben a tekintetben igen nagy hagyományai vannak, a magyar intézmények és a kormányzati ígérek eróziója többször is végbement: 1920 után, 1947 után, 1971 után és 1989 után.

Miután a bukaresti kormány birtokába vette az egykori magyarországi területeket, nyomban megfélemezte arról, hogy az 1918 decemberi gyulafehérvári román nemzeti gyűlés határozatai teljes körű önkormányzatot helyeztek kilátásba a Nagy-Románia területén élő nem-román népeknek, de ugyanígy megfélemezte az antant hatalmakkal 1919-ben megkötött kisebbségvédelmi szerződés előírásairól is. A nagyromán állam alkotmánya egyik jogi dokumentumta sem utalt, és figyelmen kívül hagyta a korábban tett autonómia-ígéreteket. A második világháború után a bukaresti kormány, mindenekelőtt annak érdekében, hogy megszerezze a párizsi békekonferencia (nyugati) nagyhatalmainak jóindulatát és hozzájárulását az 1939-es határok helyreállításához, ismét széles körű kisebbségi önkormányzatra, emellett a magyar-román határ „légneműsítésére” tett ígéretet. Valóban létre is jött a kilátásba helyezett erdélyi magyar kulturális autonómia néhány fontos intézménye, mindenekelőtt a kolozsvári Bolyai tudományegyetem. Aztán 1947-1948 után a további ígérek megvalósítása rendre elmaradt, és lassanként felszámolták, átalakították, jelentéktelenné tették a meglévő magyar kulturális intézményeket, a legfájdalmasabb veszteségként 1959-ben megszüntették a Bolyai-egyetemet.

A hatvanas évek végén-ugyan csak kapott az erdélyi magyarság új ígéreteket, kifejezetten amiatt, hogy Ceaușescu egy lehetséges szovjet nyomás ellenében (az 1968-as csehszlovákiai válság után) erősíteni kívánta a romániai társadalom belső kohézióját. De igen gyorsan, már 1971-től a pártfőtitkár pekingi látogatásától kezdve, az ott bízást kapott doktrínér sztalinizmusa és sovinizmusa hatására, ismét megindultak a magyarellenes intézkedések, majd a valóságos kisebbségellenes „gőzhenger”, amely 1988-ra a falurombolási tervekig jutott. Végül az 1989-es történelmi változások (a „temesvári és bukaresti forradalom” után) is történtek ígérek, amelyeket az Iliescu-kormány végül is teljesítetlenül hagyott, és az erdélyi magyarság továbbra is csupán azokra az intézményekre hagyatkozhatott, amelyeket ki tudott küzdeni magának. Így, ahogy már állítottam, féltő, hogy a román politikai életben, természetesen a kormánypárti oldalon is, számos vannak olyanok, akik a demokratikus koalíció által kilátásba helyezett kisebbségpolitikai reformokat ma sem tekintik többnek, mint taktikai kényszerűségből tett, de minden végrehajtási kötelezettség nélküli ígéreknek.

3. A mai Romániában nyilvánvalóan erős politikai és gazdasági csoportok ellenzik nyíltan vagy rejtetten az ország valódi demokratizálását és a valódi európai integrációt. A kommunizmus után következő román polgárosodás ugyanis még kétebb viszonyok között indult meg, mint a szovjet hatalmi tömb többi országában. A Ceaușescu neve által jelzett korszakban Magyarországtól vagy Lengyelországtól eltérően Romániában nem nyíltott tér semmiféle csendes vagy rejtett polgárosodás számára, a bukaresti igen agresszív: sztálinista típusú diktatúra sokkal végzetesebben rombolta le a polgári társadalomra jellemző gazdálkodási hagyományokat és mentalitást, mint a magyar, a lengyel vagy a csehszlovák. A régi román értelmiség és a polgárság külföldre menekült vagy atomizálódott belső emigrációba vonult, s helyükbe erőszakos és gátlástalan törtető kerültek, akik egyáltalán nem érezték lelkiismereti kérdésnek a diktatúra szolgálatát.

A nagy politikai változások után viszont éppen ezek a rétegek tudták leginkább átmenteni magukat, az ő kezükben volt a kapcsolati tőke, ők foglalták el az államapparátus fontos posztjait, ők irányították a sajtót és a művelődéspolitikát. Románia az egykori kommunista vezetőréteg és politikai osztály nagyszabású átmentésének terepe lett, és ennek a tömeges átmentésnek a során nemcsak a korábbi állami és pártfunkcionáriusok őrizték meg hatalmukat és befolyásukat, hanem a titkosrendőrség emberei is. Márpedig ezeknek a csoportoknak sem a valódi demokratizálás, sem az európai integrálódás nem áll érdekében, ellenkezőleg, jobban megfélemlenek számukra az Iliescu-féle kormányzás alatt fenntartott posztkommunista, pszeudo-demokratikus, balkanizált állapotok. Tévedés volna azt hinni, hogy ilyen gazdasági és politikai érdekek és csoportok csak a posztkommunista és szélső-nacionalista mai ellenzék soraiban találhatók, igen erősek ezek a kormánykoalíció vezető pártján, a parasztpárton belül is.

A magyar és a román demokratikus erők kapcsolata

Az erdélyi magyarság politikai érdekképviselői korábban egyáltalán nem foghatott össze a romániai politikai élet vezető erőivel, nevezetesen Iliescu posztkommunista pártjával, minthogy ez a párt is a hagyományosan etnokratikus és kisebbségellenes bukaresti stratégiát képviselte, a többi nacionalista párt (Tudor Vadim, Funar és Păunescu nevével jelezve) pedig kifejezetten a romániai kisebbségek elnyomásában és felszámolásában találta meg a maga stratégiai céljait. Az 1996-os választásokon győzelemre jutott demokratikus koalíció viszont végre kisebbségpolitikai reformokat ígért. Ebben a koalícióban három politikai erő fogott össze: a Constantinescu államelnök neve által fémmjelzett

Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt, a Petre Roman által vezetett Demokrata Szövetség és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, és a koalíció fő ereje, minden politikai és koalíciós válság ellenére, a parasztpárt maradt.

A parasztpárt, amely eredetileg az erdélyi román Nemzeti Pártból és az ókirályságbeli földművespártból jött létre 1926-ban, Iuliu Maniu vezetésével a két világháború közötti korszakban, a liberálisok mellett, Románia legerősebb pártja volt. Ezt a szerepét őrizte a második világháború után is, midőn a kommunisták körül gyülekező baloldali koalíció csak súlyos választási csalások által tudta elútni a kormányzástól. A pártot ezután betiltották, vezetőit börtönbe zárták, Maniu is a börtönben lelta halálát. A párt az 1989-es történelmi fordulat után mint Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt újította fel tevékenységét,

Magyarok és románok most a demokratikus társadalom és az európai integráció lobogói alatt találhatnak egymásra, és „rendezhetik végre közös dolgukat”. Mindez azonban igen szigorúan megköveteli, hogy sem a demokrácia, sem az integráció ügye ne essen áldozatul a hagyományos hatalmi politikának és az etnokratikus stratégiának.

és az Iliescu-féle kommunista utódparttal ellentétben, valóban a román demokrácia és az európai orientáció követelményeit hirdette és képviselte, jóllehet ideológiájában, politikai gyakorlatában kétségtelenül teret adott a hagyományos román nacionalizmusnak, és a többi párthoz hasonlóan soraiba sikerült beférkőzniök a korábbi diktatúra kiszolgálóinak.

Az erdélyi magyarság (már csak a párt erdélyi kötődései következtében is) mindig közelebb érezte magához a parasztpártot, mint a többi román politikai erőt. A magyar törekvéseket azonban a parasztpárt sem támogatta igazán, így 1928-ban, midőn Maniu pártja fölényes győzelmet aratott a korrupt liberális uralom felett (érdekes analógiákat lehetne találni az 1928-as és az 1996-97-es politikai helyzet között!), az akkori nagy ígérek is rendre beváltatlanok maradtak, és a Maniu-féle kormány sem tett eleget az erdélyi magyarok kívánságainak.

Annak idején az 1935-ben Romániába látogató Németh László is úgy látta, hogy a Maniu-féle parasztpárt, noha jó oka lett volna a magyarsággal való összefogásra, keserű csalódást okozott. *Magyarok Romániában* című híres útirajzában olvashatók a következők: „Paraszt-Románia, Telepes-Magyarország: a Duna-gondolat újra föllobban s a tejtisztviselés megint kínálkozik. De a további felvilágosítások már nem ilyen kedvezőek. A parasztpárt már uralkodott egyszer; iskolapolitikája valamivel türelmesebb volt, mint a liberálisoké, de a román kormányok, akár a király állítja oda, akár a tömeg dobja föl őket, nem tudnak egymástól számbavehetően különbözni. A román társadalom fölviszja az elveket, beolvasztja a párkeretet s a kormányférfi éppúgy hasonlítani kénytelen a kormányférfihez, mint a giurgiui vásárban egyik paraszt a másikhoz.” Németh ezért nem a parasztpártban, hanem a román demokrácia őszinte híveinek (akkor is) csekély létszámú táborában: ennek jóindulatában és szolidaritásában reménykedett. „A parasztpárt – írta máig tanulságosan – két bot közül a kisebb bunkójú egyelőre; »inkább ő«, de különös paradicsomot tőle sem vár senki. Maradnak hát a jobbak, akik mégis csak vannak mindenütt s mint hinni szeretjük, egyszer majd szóhoz jutnak. A parasztpárt után, ha nem is a magyarbarát, de az emberbarát románok felé kezdem tekintgetni, akiknek humanizmusában a Duna-gondolat mégis csak szállást talál.”

Az erdélyi és a magyarországi magyar politikáló értelmiség tulajdonképpen ma sem bízhat másban, ha Bukarest felé tekint. Csakis azokban a román politikásokban és politikai erőkből, akik és amelyek határozottan elkötelezték magukat a demokratikus társadalom, a polgári jogállam és az európai integráció eszményeinek. A régi demokratikus ellenzék, a multikulturális mozgalmak, az emberjogi szervezetek lehetnek az erdélyi magyarság szövetségesei, és persze vannak szövetségeseik a kormánypártok soraiban és magában a kormányban is.

Az ő nem könnyű, de nem is reménytelen küldetésük, hogy Romániának – a maga kisebbségpolitikai rendszerével is – egyszer valóban demokratikus és európai politikai berendezkedése legyen. Ez egyébként elsődlegesen magának a román nemzetnek és államának az érdeke. A mi szövetségeseink ezért egyszersmind a román nép érdekeinek valódi védelmezői is: azok, akik nemcsak szavakban hirdetik a demokráciát és az európaiságot, hanem tenni is készek ezekért az eszményekért. Magyarok és románok most a demokratikus társadalom és az európai integráció lobogói alatt találhatnak egymásra, és „rendezhetik végre közös dolgukat”. Mindez azonban igen szigorúan megköveteli, hogy sem a demokrácia, sem az integráció ügye ne essen áldozatul a hagyományos hatalmi politikának és az etnokratikus stratégiának. A román politikai életnek és a román értelmiségnek most lehet és kell tanúsítania, hogy a „demokrácia” és „Európa” fogalma az ő számára sem pusztá szólamot jelent, hanem valóban a nemzeti és országos érdekek igazi érvényesítésének stratégiáját, amelynek mind az országos politikában, mind a politikai kultúrában radikális irányváltást kell hoznia.

H.-R. Patapievici

Terhes örökség

Nem egészen fél évvel ezelőtt (a 22 tavalyi 40. számában) Gabriel Andreescu nyílt levelet írt Costin Georgescuhoz, a Román Hírszerző Szolgálat jelenlegi igazgatójához, aki akkor szintén majdnem fél éve töltötte be tisztségét Virgil Măgureanu utódként. Gabriel Andreescu a következőket fejtette ki. Noha a civil társadalom azt várta volna, hogy az RHSZ élén az igazgatóváltás az intézmény stílusában jelentős változást hozzon, sajnos, nem így történt. Gabriel Andreescu szerint az RHSZ-nek két dolgot lehet felróni. Egyfelől, hogy semmit sem tett azoknak a botrányoknak a tisztázására, amelyekbe az RHSZ az Iliescu rezsim idején belekeveredett. Másfelől, hogy ugyanolyan módszereket használ, mint a régi RHSZ. Gabriel Andreescu felrótta, hogy az RHSZ továbbra is követi és ellenőrzi – a telefonbeszélgetések lehallgatásával is – a civil társadalom egyes aktivistáit. Márpedig, így szólt az érvelése, rendkívül megdöbbentő, hogy ezek a visszaélések még mindig folytatódnak, annyi idővel a választások után, melyeket azok a pártok nyertek meg, amelyek annakidején egyértelműen elítélték őket. Gabriel Andreescu levele válasz nélkül maradt. Nehéz megítélni, hogy visszhang nélkül is maradt-e. Mindenesetre a közélet szintjén az RHSZ új igazgatója nem találta illendőnek, hogy reagáljon.

Három héttel ezelőtt Dan Pavel is közölt egy nyílt levelet^{x)} ezúttal Mircea Gheordunescunak, az RHSZ igazgató-helyettesének. A levél tartalma a következő volt. Dan Pavel a Nemzeti Információs Intézet (amelyre az RHSZ részéről épp Mircea Gheordunescu igazgató-helyettes felel) meghívta előadást tartani. Dan Pavel megdöbbenve tapasztalta, hogy a képzés, amelyben ennek az intézménynek a hallgatói részesülnek, hangsúlyosan nacionalista és nyugatellenes irányultságú. A levélből megtudhattuk, hogy a hallgatókat, a mi jövőnk hírszerző tisztjeinket olyan oktatók készítik fel, akik a Nagy-Románia Párt szimpatizánsai és Gheorghe Funar, Ion Iliescu, Virgil Măgureanu elvbarátai. Miközben külpolitikánk célkitűzése kifejezetten Románia euroatlanti integrációja, az RHSZ leendő kádereit nyugatellenes, Amerika-ellenes és antikapitalista szelvényben nevelik. Mindezek háttér-ideológiája pedig nem lehetett más, mint a nacionalizmus, autochtonizmus és izolacionizmus. Meglehet olvasóink emlékeznek még arra a szövegre, amit néhány hónappal ezelőtt a *National* napilap közölt a – már az első oldalon kiemelt – *Célpont: Erdély* címmel, s amely, mint mondták, titkosszolgálatunk egyikétől származott. Abban a magyarellenességével is kirívó cikkben a fő motívum az euróregiók elleni figyelemfelkeltés volt, amelyeket úgy tüntettek fel, mint merényletet területi integritásunk ellen. Minthogy az euróregiók integrációja Románia kormányának hivatalos politikája, ha az a szöveg

csakugyan titkosszolgálatunktól származott, az azt jelenti, hogy e titkosszolgálatok más politikát követnek, mint a kormány, mást tesznek, mint ami Románia mint állam hivatalos álláspontja. Mi lehet a tervük? Azt hiszem, a Gabriel Andreescu és Dan Pavel leveleiben jelzett negatív vonatkozások fényt vethetnek erre.

Elsősorban a mostani RHSZ elhallgatja a volt RHSZ visszaéléseit. Vajon egyes levéltári dokumentumok megsemmisítése Berevoiești-ben, a törvénytelen telefon-lehallgatások, az Anda Terasz esete, Soare százados esete, egy politikai párt székházának falába ültetett mikrofonok esete, az RHSZ belekeveredése a bányászinvázióba – mindezek nem érdemelték volna meg, hogy nyilvánosan tisztázzák őket? E sötét múlt miatt az RHSZ vállán egyáltalán nem elhanyagolható teher nyugszik. A tény, hogy az új vezetés nem vállalja, hogy nyilvánosan lemond erről a teherről, elhatárolja magát ettől a múlttól, a civil társadalom rendelkezésére bocsátva az említett visszaélések tisztázásához szükséges információkat, azt a gyanút kelti, hogy a Virgil Măgureanu vezette RHSZ és a Costin Georgescu által vezetett RHSZ között voltaképpen sem a célok, sem az eszközök tekintetében nincs semmi különbség. Sajnos a Dan Pavel jelezte nyugatellenes és nacionalista hangulat, amely a titkosszolgálatunk utánpótlását biztosító intézetben uralkodik, azt sugallja, hogy a jelenlegi és a volt RHSZ között a folytonosság *ideológiai jellegű is*.

Úgy vélem, nem hunyhatunk szemt afölött, hogy a Román Hírszerző Szolgálat egyáltalán nem válaszolt a nyilvános jelzésekre, amelyeket közéletünk és szellemi életünk két kiváló képviselője bocsátott ki. A reagálásnak ez a hiánya részünkről, a civil társadalom részéről megfelelő választ kíván. Itt nem csupán egy állami hivatalnok (történetesen az RHSZ igazgatójának) tekintélye a tét: hanem *Románia sötét múltjának a terhe*. Ami ellen tiltakoznunk kell, az az RHSZ bűnös nemtörődömsége, ahogy közösséget vállal az öt megelőző Biztonsági Szolgálatok passzívumával.

Fordította: Ágoston Hugó

Megjelent a 22 (A Társadalmi Dialogus Csoport hetilapja) ez évi 9. számában. (Eredeti címe: Preluarea pasivului)

Fodor Sándor

Nem erről volt szó

Mindezidáig egyetérttem az RMDSZ-szel, annak vezetőivel politizálásukban. Tudtam és tudom, el is mondtam már: a romániai magyarság érdekvédelmi szervezete valójában nem politizálhat úgy, mintha jogos igényeink-követeléseink teljesítésének az lenne az útja, hogy nagyokat üssön az asztalra. Célkitűzéseink maradéktalan megvalósulása rajtunk is múlik ugyan – de nem csak rajtunk. Valójában – döntő módon – a tényleges (nem pusztán kinyilatkoztatott) romániai demokrácia tartós hatalomra jutásán múlik, azért jól tette az RMDSZ, hogy a román demokrácia erővel szövetkezett, ezekkel lépett koalícióra. Egymagunkban ugyanis sokra aligha mennénk, és nincs olyan számottevő hatalom Európában vagy a messzi tengeren túl, amely a román politikai erőktől függetlenül biztosíthatná jogainkat: Magyarország sokat segíthet ugyan nekünk és rajtunk (segít is a mindenkori magyar kormány), de Románia belső ügyeibe tényleg nem avatkozhat bele, meg aztán Magyarország nem is nagyhatalom, sőt.

Európát, az euroatlanti országokat elsősorban az érdekli, hogy né alakuljon ki újabb feszültséggóc a térségben, ezért szorgalmazta, hogy az országok lehetőleg alapszerződésben tisztázzák esetleges vitás kérdéseiket.

A romániai magyarság sorsa – lássuk ezt be végre – éppen úgy *nem érdekli* ezeket a népeket-hatalmakat, mint a korzikai olaszoké, bretonoké, provanszálóké (hogy csak az európai demokrácia egyik bástyáját, Franciaországot említsem) – vagy mondjuk a lengyelországi németeké. Ezért próbálom hangsúlyozni: sorsunk alakítása, jövőnk biztosítása – elsősorban rajtunk múlik. Azon, mennyire sikerül megtalálnunk a közös hangot a (talán nem föltétlenül francia-ihletettségű) európai demokrácia útján haladni kívánó román politikai erőkkkel.

Örömmel vettem tudomásul, amikor az RMDSZ – a koalíció tagjaként – a kormányba is belépett, két miniszterünk, több államtitkárunk, prefektusunk-alprefektusunk és számos, magas pozícióban lévő kormánytisztviselőnk is van.

De – elnézést. Nem ezért léptünk be a koalícióba. Nem a miniszteri bársonyszékekért. Nem a különféle állami tisztségekért. Nem a „virslieért”.

Azért váltunk a kormánykoalíció tagjaivá, mert ígéreteket kaptunk jogos igényeink teljesítésére, kezdve a minden szintű anyanyelvi oktatástól az anyanyelv használatáig, elrabolt egyházi javaink vissza-

szolgáltatásáig. Hangsúlyozni szeretném: Mindezekre határozott, a nagy nyilvánosság előtt (ismételten is) elhangzott ígéretekkel.

És maradtunk – úgy tűnik – az ígéretekkel.

Igaz: a Ciorbea-kormány sürgősségi kormányrendeletekkel próbálta mielőbb orvosolni anyanyelvi oktatásunk, nyelvhasználatunk a kommunista diktatúra korából és az Iliescu-féle évekből származó sérelmeit, de íme, úgy látszik, ezek parlamenti jóváhagyása (mármint a sürgősségi kormányrendeletek) meghiúsulhat, nem csupán az ellenzéki, szélsőséges pártok, de koalíciós szövetségeseink ellenállása miatt is.

Nem voltunk – nem vagyunk – türelmetlenek. Tudjuk, az országnak mindekelőtt súlyos gazdasági gondokat kell megoldania, ebben mi is részt veszünk, részt kívánunk venni, éppen az ország euroatlanti csatlakozása érdekében. Éppen ezért nem vagyunk – nem is voltunk – hajlandók „beszállni” egyes koalíciós pártok közötti, már-már az ország jövőjét veszélyeztető konfliktusokba, éles vitákba se. Követeléseinkkel, igényeinkkel sem siettünk. Ezt a politikát követte – és azt hiszem jól politizált az RMDSZ.

Újabbban, a Demokrata Párt kormányból való kiválása következtében, az RMDSZ három újabb államtitkári tisztséget is kapott.

Nos – úgy vélem – ezt már nem kellett volna elfogadnia.

Támogatnunk kell ugyanis a koalíciót, a Ciorbea kormányt – de nem *önmagáért* és nem *minden áron*. Kiváltképpen akkor kellene kissé elgondolkoznunk, amikor alapvető igényeink-követeléseink teljesítése (amelyek közül egyik se vonatkozik ilyen olyan miniszteri vagy államtitkári tárcáztatásra) – amelyekkel a koalíciós pártok is egyetértettek – egyre valószínűtlenebbé válik. Azt hiszem, itt lett volna az alkalom, hogy az RMDSZ jelezze: mi nem osztozni kívánunk „a koncon” a Demokrata Párt kiválása után. Emlékeztetnie kellene barátainkat arra, hogy bizonyos kérdésekben megállapodtunk egy évvel ezelőtt. Ezek megoldására ígéret-ígéreteket is kaptunk – ám ha a helyzet továbbra is az utóbbi fél évben vett irányba romlik, érdekvédelmi szervezetünknek se sok keresnivalója lesz a koalícióban. Vagy némelyeknek éppen ez lenne a célja? Egyes (mondjuk már ki) koalícióbeli politikusok az RMDSZ félreállítására árán szeretnék megtépzott népszerűségünket helyreállítani?

Ki tudja?

Üzenet az úszó jégtábláról 159.

^{x)} A Hét ez évi 9. számának Lapszemle rovatában ezt a levelet részletesen ismertette. A szerkesztőség megjegyzése.

ŐSZI NAPLÓ. Október V. – befejező rész^{x)} A nevével viselő társulat Tamási centenáriuma szervezett több napos eseménysorozatának mintegy betetőzéseként, „fénypontjaként” került sor egy, a stúdióteremben, több visszhangos siker színterén zajló beszélgetésre, amely időnként a szervezők eredeti szándékától függetlenül (?) éles, személyeskedésektől sem mentes vitába torkolt... A résztvevők, körültekintően vagy épp vehemensen arra keresték a választ, hogy hogyan is kellene játszani ma Tamásit? Egyáltalán érdemes-e (még? már?!) Tamásit játszani? Szakítani kell-e az eddigi felfogásokkal? Mozdásház, rítusház? szakrális színház-e az – amint azt a már emlegetett, a századik évfordulóra megjelentetett Visky András szerkesztette kötet több dolgozata állítja – ami Tamási Áron dramaturgiájában máig nyugtalanítóan gomolyog?! Jó irányba tapogatóztak-e a magyar színházak a harmincas évektől, az első Tamási-bemutatóktól kezdődően, vagy eleve rossz úton jártak, amikor valamiféle huszadik századi „népszínház” vélték értelmezni, interpretálni az író által nemes egyszerűséggel „népi játékok”-nak nevezett műveket? Egyáltalán milyen a viszony a prózaíró és a drámaíró között? Teljesen újszerű megközelítésre van-e szükség? A sepsiszentgyörgyi *Vitéz lélek* vagy a szatmári *Ósvigasztalás* alkotói is megtervezték esetenként a tánc bizonyos elemeinek tudatos felhasználásával a művek koreográfiáját, de láthatók a Háromszéki Népi Együttessel eredeti és izgalmas feldolgozásában az *Ábel* táncszínházi változatát is, bemutatva, hogy számtalan módon lehet megközelíteni az író tündéri világát...

A vita szintjét bizonyára emelte volna, ha az ünnepnapok nyitányán még Sepsiszentgyörgyön tartózkodó jeles szerzők, a *Szöveg és rítus* tanulmányainak írói itt maradnak a vitára. Sajnos, elszóltította őket a köteletség, így azután a kiváló Bíró Béla szigorú (ám kikerülhetetlennek tűnő) kérdésselvetéseivel eléggé magára maradt. Becsületére legyen mondva, a többiek helyett is provokálta az összejövettel, egyértelműen egy kísérleti színjátszás mellett voksolva, hiszen a megtervezt koreográfia, a rítusház bizonyos elemeinek beemelése a szentgyörgyi vagy a szatmári előadás esetében kétségtelen hozadékot jelent, a művek eddig rejtett (nek tűnő) értékeit villantotta fel, míg a budapesti Nemzeti „hagyományosabb” *Tündöklő Jeromos* a kísérletek mellett fakó utánjátszásnak tetszett... E minősítéssel a jelenlévők közül többen azonnal vitába szálltak, így Szokolczay Lajos expressis verbis meg is fogalmazta, hogy nem híve a kizárólagosságnak, minden megközelítést elfogad, ha csak primitív vagy ideologikus módon meg nem hamisítja a szerzőt. (Egyebekben maga Szokolczay a *Kortárs* tavaly decemberi számában meg is fogalmazta a Tamási-napokról, így erről a vitáról is sajátos és részletes beszámolóját és benyomásait, a félreértések s az esetleges – újabb viták elkerülése végett ebből idézek, hiszen mindenképp a beszámoló a célt semmi féleképpen sem az ítékezés! Ebből máig lesújtó módon s máig ható következményekkel volt éppen elég részünk az elmúlt baljós emlékeztető évtizedekben!...

(INTERMEZZÓ – Az ördög Háromszéken avagy Tamásival Sepsiszentgyörgyön), 1997. október 2–5.: Sepsiszentgyörgy színházi világváros – állapítja meg némi eufemikus túlzással a Tamási-napok eseményeire visszapillantva Szokolczay. – Húsz év előtt, a diktatúra kemény szorítása közt is már az volt, a Nemzetiségi Színházi Kollokvium idején. Akkor még az „altató” politika segítőkészségét szimbolizálva, négy – magyar, román, német, jiddis – nyelvű újság hirdette a többség és kisebbség összefogását, tudósítva az ünnep *szinte minden pillanatáról*. Közbevetőlegesen az 1978-as kollokviumon két, az 1980-ason három „röplap” jelent meg... Milvel e jeles „újságok”-nak e sorok írója (is) egyik szerzője volt, tanúsíthatja, mi mindent takar ez a szemérmes „szinte”!... A botrányoktól, a kulisszák mögötti éles vitáktól – melyek során az egyik legjelentékenyebb román műkritikus mutatva, hogy semmiféle

empátiája nincsen az erdélyi magyar szellemiség értékei, pontosabban a protestáns kultúrkör érvrendszere iránt, meglehetősen mereven utasította el Székely János *Protestánsok*-ját: a megközelítés olyasfajta primitívizmusairól árulkodva, amelyek, hogy is mondjam csak finoman – hiszen azóta e jeles férfiú is az árnyak honában figyel, ha figyel, valószínűleg nem ránk! –, hajmeresztőek voltak! A sort a megértés, hogy is nevezzem „hátulütői”-ről lehetne folytatni, bár sok értelme felidézni az elmúlt évek uralgó magyarellenességének fényében az akkori finomkodó árnyékbokszolásokat – nincsen. Lehetőleg csak a „szép”-re emlékezzünk!... Az éber szekasztiztek örök jelenlétéről is hallgattak a kollokviumi négy nyelvű kiadványok s nem szóltak az előadások után a színházi becsületsüllyesztőben s az előcsarnokban folyó végtelen paláverekről és bandázásokról, aholis hangfogó és bandázs nélkül folyt ugyanazon „hitvita”, melynek szépelgő változata a hivatalos – a *Megéneklünk, Románia* fesztivál keretében szervezett! – kerekasztal megbeszélésekben is megkezdődött. (Nem mintha ott is a kellő szóhasználat pajzsa és lándzsája fedezékében nem röpködtek volna a mérgezett...török...)

De vissza Szokolczayhoz! A jeles kritikus szomorúan állapítja meg: „A hetvenes évek végén a színház még VALAMI ELLEN egyfajta társadalmi szöszékként működött. (S ebből a szempontból a bukaresti Bulandra édestestvére volt a Kolozsvári Állami Magyar Színháznak.) Egy kissé leegyszerűsítve a változást, korunkban VALAMIÉRT cselekszik. A napi politikai áthallások ritkábbak, a direkt szólás helyett sokkal inkább az összetettebb színpadi megjelenítési mód a célravezető. Szinte mindegy is, hogy a rendező látomásában kibomló igazság, a nézőt így vagy úgy megérintő katarzis milyen keretek között jön létre: a szertartás jellegű játék intimitást sugalló csöndjeiben-e, vagy a minden ízében totalitásra törekvő, agresszív látványsszínház sokkhatása teszi érvényessé.”

Ma már természetesen minden más. A „mindenre” figyelő, éber s megvesztegethetetlenül elszánt (!) belügyes tiszték is eltűntek (!?!), s az ugyanabban a színházi társalgóban, majd húsz esztendő után is ugyanolyan intenzitással folyó purpárlékon és palávereken néhány még megmaradt, s szerényen (!) a háttérbe húzódo besúgón kívül, csupán a „szolgálatos fülek” lehetnek jelen. Nem tudni „poloskátlanították-e” már a művészet sepsiszentgyörgyi önszervezésében és fejlődésében, az utóbbi két évtizedben oly centrális szerepet betöltő, meghitt füstös helyiséget?!? A viták a színpalak mögött is zajlottak, de inkább a kerekasztal megbeszélésekre tevődtek át, ugyanolyan, mondhatni változatlan intenzitással ürvendeztetve meg a szellemi pengéváltások híveit. Szokolczay feltehetőleg erre is utalva vette át írása címébe alul írott utolsó (megjelent) regényének a címét (*Az ördög Háromszéken*), megállapítva, hogy „...ördöggé jöttem Háromszékre és Tamási novellahősével ellentétben angyallá nem változtam, azonnal szót kértem...” Tudniillik akkor, amikor „...az egyik helyi, s nálunk bizonyos körökben fölöttébb becsült elméleti szakember a pesti előadás, a *Tündöklő Jeromos* sikere kapcsán kifakadt: »szégyelmem magam a sepsiszentgyörgyi közönség nevében is«. És azután következett a várszínházi, csaknem hetvenszer színre kerülő Tamási-interpretálás ócsárlása.” Mely előadást Szokolczay a következőképpen „védte meg” a kíméletlen bírálatokkal szemben; kiemelve, hogy „...nem a jól működő, bizonyos közönségigényt színvonalasan kielégítő *Tündöklő Jeromos* érdekében” kért szót, „...hiszen a politikai szélhámost humorral kereszte feszítő előadás megvédi saját magát, hanem a színház – a Harag György-i alázattal mindenképp templom – becsülete védelmében. Kisebbségi területeken, lásd a nyelvüktől csaknem megfosztott délvidéki magyarokat, a színháznak bizonyos nyelvűvelő szerepe is van. Ha nyelv nélküli Világsház, mint amilyenre épp Szabadkán történt kísérlet, akkor a tájólásból ki van zárva. És miért ne működhetne egymás mellett a közönség rétegeinek más-más igényét kiszolgálva, többféle játékos módra esküdő színház (stúdió stb.) is?”

De hiszen napjainkban, a ránk zúduló szabadságot és a végtelen sokszínűséget példázva éppen ez történik, nem? Színház az egész világ!...

(AZ IHLETRŐL AVAGY ARRÓL, HOGY KINEK, KIKNEK IS ÍR AZ ÍRÓ) Mintegy a szünetélyek lehiggadásának jeleként kapott felkérést e sorok írója, hogy mondaná el vélekedéseit okulásul az ihletről, jelesen, mondaná meg, kinek is ír az író? Lebeg-e valaki – szerelme, ismerőse, barátja, pártfogója, mecénása esetleg ellensége, irigye – arca előtte, amikor éppen ír? Hogy ír? Mikor ír? Kézze? Géppel? Állva? Ülve? Fekve? Mindenre van van példa: Illés Endre például írópultjánál állva írt, Bulat Okudzsava féloldala dölve, fekvő; van aki direkt szövegszerkesztőbe dolgozik, van aki tollal, ceruzával,

írógéppel alkot. „Én egész népem fogom, / nem közép iskolás fokon / taní/ítani” – mondotta József Attila. Ó feltehetőleg a magyaroknak írt, abból kiindulva, hogy vannak s abból is, hogy a nemzet közös ihlet. Móríc feltehetőleg (eredetileg) Jankának írt, majd Máriának, de lehet, hogy ő is Osvátnak szeretett volna bizonyítani, mint Füst Milán...

Az ihletről szólva már nem tapogatózunk ennyire bizonytalanul, mintha ismeretlen, setét szobában, ugyanis az ihletre vonatkozólag igen izgalmas dolgokat árul el Füst Milán (teljes egészében a nagyközönség számára máig hozzáférhetetlen) naplója s erről írta doktori disszertációját a magyar-költészet „Puck”-ja: Weöres Sándor! Ebből az örökbecsű vallomásból idézzük: „Mi a költői ihlet? és van-e egyáltalán? Sok költő úgy mutatkozik előttünk, mint aki természetfölötti lobogásban alkot, szinte félistenné magasztosulva, sőt talán földöntúli erővel egyesülve. Mások kimondják, hogy a versírás is közönséges agymunka és semmi több, akárcsak egy matematikai feladat megoldása. Az ihlet lélektani problémáját sokféle nyilatkozat, célzás, sejtetés inkább összezagyalja, mint kibonyolítja; a költőnek saját alkotás módjára vonatkozó megjegyzése többnyire inkább arra világít, hogy az illető milyennek óhaját látszani a kortársak előtt és főként az utókor előtt, mint ihletének valódi természetére. Minthogy az ihlet nem több és nem kevesebb, mint a műalkotásra alkalmas kedélyállapot, tehát nyilván létezik; ámbar nem emberfölötti megszállottság, hanem emberi-lelki jelenség. Weöres megdölgőztető megállapításai után nagy kedvvel idézi Németh Lászlót: „... az agynak... létünk mélyéből felszálló erekiója az ihlet. Vannak, akikbe látogatába jár, mint a lidérc a toronyba, vannak, akiknél állandóan átvilágít, s vannak, akik mint a zseblámpát gombnyomásra gyújtják.”

Ezzel, gondolom, kimerítettük ezt a fontos és összetett témát, de azért hadd idézzük egy mai költő, Kovács András Ferenc szesszenetét is, a Csokonai rögtönzést, némileg átigazítva:

Mint devizában a drága halikra,
Bennem is úgy nyüzsög ám ama szikra!
Pfüj, pökök és a nyöszörgő báva palikra,
Búra, kebelre, reményre, fenyérr meg árva csalitra –
Másra aligha.

Mert vagyon énnekem énelem, ihletem, isteni szikrák:
Tőle kigyullad az elme, begyullad a verse, de ritkán...

Isteni, isteni, isteni, megvan a szikrák!
Néha kipattan –
Néha baszik rám.

Ezek után még csak annyi dolgom maradt, hogy az ilyesfajta vallomásokkal az olvasóit nem nagyon kényeztető Tamási alkotási módszerére, ihletére vonatkozóan egyik hűséges szerkesztőjét, művének jó ismerőjét idézzem. Domokos Mátyas mondja a *Legenda Tamási Áronról* című rádióműsorban. (Szerkesztett változata: *Forrás*, 1995 november); „Én meg is kérdeztem egyszer Árontól, hogyan ír sz te tulajdonképpen, mert kifejeztük többször a csodálatunkat, hogy milyen szép kéziratokat ad át a kiadónak. És akkor egy kicsit szemérmesen elmosolyodott, és azt mondta, hogy én nem gépbe írok, hanem kigondolom: erdőbe szeretek sétálni, tudod, és akkor elmondta, hogy milyen bottal sétált Kolozsvár környékén az erdőben, és most is van egy botom, amellyel sétálok az erdőben és erdei séta közben a fejemben megírok szóról szóra egy-másfél oldalnyi szöveget, aztán hazamegyek és javítás nélkül, zöld tintával, ugyancsak a legjobb minőségű papírra leírom. Tehát a kézzel írt kézirat hibátlan kézirat volt.”

(ÖSSZEGEZÉS ÉS BÚCSÚ) Elmúlt az ünnep, megjött az ősz, ha valakit érdekel, a hónap közepétől gombnyomásra gyűjtogatva az ihletet, október végén újra mérhetetlen mennyiségű verset, illetőleg „átíratot” írtam kézzel vagy direkt gépbe. Lényegileg nyilván mindegy ez, Tandori Dezső egy régebbi vallomásrészletét idélopva: „...magam nem kímélve”... S épp azon törtem a fejem, elhessegetve az éjszaka árnyait, a törzsasztal szellemeit, a tükörbaglyokat etc., hogy mivel is zárjam ezt az elnyúló Tamási-vallomássorozatot, amikor egy új folyóiratban a Csíkszeredában megjelenő *Székelyföldben* egyik kedves költő, Jékely Zoltán versére bukkantam. Összegezeként s búcsúként most ebből idézek:

Táltos volt – szólt egy csorba vén,
– a mesebeli harmadik királyfi,
ki meghasadt egünk ivén
szivárványként fog mindig állni.
Mondtam? – Városba szállt rigó,
ülvén a rozsdamarta rácson,
dalával a szomorító
bérházba szűz erdőt varázsol.
Éjjel körül nekivágott az űrnek
a szemfedő, nőtt, nőtt, tüzet fogott –
maga az ég- rajta hanyatt repültek
püspöksüvegek és pásztorbotok.

^{x)} A sorozat előző részeit lásd lapunk ez évi 4., 5., 6., 7. számaiban

A PONT Kiadó új könyvei

Lukácsy András: *Poétai versengések*
Csintalan múzsa sorozat; Költészet és játék I.

Zsigmond Győző: *Három kismacska*
Erdélyi politikai viccek 1977-1997

Iulian Filip: *Mamut a hűtőszekrényben*
Versek és rajzok
Dali Endre fordítása

Helen Keller: *Csendes sötét világom*
Egy siket-néma-vak leány önéletírása.
Dr. Boros György fordítása

Paul Drumaru

Tente

Tente-tente hetente. A hetedik alom magasan alszik, tartalmas mélyéből csupa ultrahang-horkolás fúzi a tű fokát. A *pianón* az a 6 Lenin-fej már nem létezik, mind élesebbé fenődve eltűnt az egydimenziós tér ingadékonny fogatában. Mit is akarhatott a Dali azzal a hat pára-védte fejjel egy zongora billentyűi felett? (De miért szuszékos az a nő, és ki gyújtotta föl azt a zsiráfot? És miért ne lehetne a templom egere egyfajta angyal vagy valami fájdalomféle surranás?) Festett zongora festett hangálladékból kikelik bármilyen nyilvános rejtelem. Mint ahogy egy fűgát is le lehet festeni. Elkenni is, való igaz. Lenint, akit az álomkupec, de még Muszkowitz is, aki a sztálini korszakot annak rendje és módja szerint megélte, még ma is Ninelként féli nem lehet semlegesíteni, mint ahogy a villamoszék, a gázkamra vagy a kötél általi halál sem teszi semmissé a gyilkosságot: még az is kérdéses, hogy megtorolja-e vagy csak a nagyközönségek szolgálatát némi hol paranójás örömet, hol csupán alkalmi kíváncsiságot kielégítő életelményt, avagy az igazságszolgáltatást bizonyítandó tettleges tudatfoszlányt lobogató bűn és bűnhődés közötti kapocs még elérhető példányát. Mindenki, aki élt megmarad, az életben marad, bármennyire meghalt is volna. Minden mindenhez hozzáadódik. Ez a *summa summarum*. Közhasználatú értelme pusztán szólásmondássá süllyedt erzac, mellélegesség. Tente, tente, *baby*, mindez olyan régi. Ám aki azt hiszi, hogy elég a kísértetekről értekezni, de még az is, aki a kísértetekben igazából hisz (az hogy helyeslően vagy elutasítólag, ellenségesen vagy akár kripta-hűvösségű akadémiai semlegességgel boncolgatva a fenomenát mint *ipso facto*, törtető tudatossággal mellőzve magának a „dolog”-nak kirívó ellentmondásosságát) a mindenkor kísértés biztos áldozata, vendég-állatkája vagy bűnbakja – *sum cuique! o, tempora, o, maures!* a könnyed *sponde sua* kizárva, *labor omnia vincit improbus* egy fenét, és *last, but not least*: hivatásos vízigótja – lesz. Amint ez Turlubirlú pohárköszöntőjében el is hangzott, meg is fogamzott. És mivel a lóláb kilóg, óhatatlanul, minél nagyobb a rejtőzködés vágya-tartalma-tere annál nagyobb a lóláb is, végtére nemcsak babra megy a játék, meggy az életre-halálra is, a pokolba is! egyszerűen rámered Mátyás Csáki Pálra, „No

mondj már egy csákimákiságot, faragjál nékem valamit, mondjuk ebből a *sub specia aeternitatis* mindég és mindenhol jelenvaló lólábról!” Erre Csáki rázendít: „Mi termeljük az élet értelmét! Minélkülünk az élet pusztán lét...” Jó, jó, de mi lesz akkor, ha kiderül, hogy maga az élet egy... hát nem más, mint egy, *horribile dictu!* – egy tévedés? És hogy hiába főzöd az enyvet, mert nem ragad? Van nekünk szurokunk, jó fekete, olvadékony, van álomkupecünk és nóbellistánk és ifjúkori szép szőke szerelmünk, épp most fárad be a Politikai Titkosrendőrség, a szeku épületébe, kitarul a kétszárnyú nagykapu, zöld terepjárón fásasztyák be, viszik, hozzák, szállítják, Willys márkájú amerikai gyártmány, ami azt is bizonyítja, hogy nem számít mi micsoda hanem hogy mit ki használ ki a maga céljára: ez kerül a *who's who*-ba, és van játszótérünk, íme, az első emeleti befalazott ablakú szobában, ebben a város kellős közepén létrehozott *desszertum*-ban, kérdés-felelet, kérdés-hallgatás, ki-, be-, föl-, lehallgatás, zsongás, ebben a mind-

FÉLÖLDALAS

közönségesen barnára pácolt íróasztalokkal ellátott sivatagban, jobb formájú asztalok, mint a Kuli kereded futballpályája, csak a csúszással van itt baj, nincs hajolajjal kenhető, fényesíthető furnér, ilyen asztalokon csak pénzzel lehet focizni, két nagypénz, a mai százasnak megfelelő egylejes, és egy kicsi, öt bani-s, ennek már rég nincs kortárs pandantja, a nagy pénz a csapat, tizenegy játékos egyfémszemélyben, a kicsi a labda, a nagy- és a mutatós függőlegesen beállított görbülete pedig a kapu: barbárok! és ezt itt a hegyeken innen a katedrán, de még a padokon is a rendes felvétellel bejutott és a néptanácsok által bepré-selt diákok egyaránt még 1962-ben is így játszátk!, eközben pedig telnek vagy múlnak – attól függően, hogy kiről van szó – elől-hátul, előre-hátra az évek, és „Immár 50 éve próbálok megkomolyodni”, mondja Mátyás Tamás, és rámered Csáki Pálra, mert amaz ugyanabban a pillanatban ugyanazt mondta, mire kitör belőlük a röhögés, mint a szélvész, felkapja ezt az egész kurva életet, ezt a maffiát, ezt a halál szervezte zsidó-, meg szabadkőműves világméretű összeesküvést, és belevágja az Országos Zagyvasztóba. Ott majd szépen elsimítanak mindent, és ha nem is az idén, de jövőre biztosan elkészülnek, meglesznek azok a jóhiszemű állampolgár elvárta, gyanúsán gyönyörű szövegek.

Kántor Lajos

Ne várjunk 2000-ig

Párizsból küldi Bukarestbe, a 22 című hetilapnak „hűtlen naplóját” Bujor Nedelcovici (1936) román regényíró – abból az alkalomból, hogy a párizsi Román Kulturális Központban centenáris ünnepséget rendeztek Tudor Vianu professzor (1897–1964) emlékére. Sok mostanában az évforduló – talán gyakrabban emlékezünk, mint régen tették –, ám amikor hűtlenségről, mégpedig bevallott hűtlenségről hall az ember, kezd odafigyelni. Nedelcovici naplójegyzetei megérdemlik ezt a figyelmet, már csak azért is, mert hűtlenség és hűség nem a fehér-fekete logikájával jelenik meg bennük. Igaz, beidézi a filozófus-író N. Steinhart könyvéből, a *Boldogság-naplóból* a román történelmet a mindenkor Iont (Jánost), a fanariótakat és Vlad Tepest a Drákula-óst és levonja Steinharttal a tanulságot: „Itt, most, most, most, most. Itt kell színt vallanod, fű, itt helyben kell választanod.”

Az itt és most elsősorban a politikai élet meghatározója, a kultúrának szükségszerűen több köze van a tegnaphoz – és most félve-reménykedve tesszük hozzá, talán a holnaphoz is. Ha, mint Bujor Nedelcovici is utal rá, az irodalom átpolitizáltságát nem lehet figyelmen kívül hagyni, jóval kevésbé állítható, legalábbis napjainkban, hogy a politikát ugyancsak átjárja a kultúra. Ma – és ez korántsem csak Romániában van így – a kultúra nem igazán hírt érték. Persze, amikor Michael Jackson vagy Brigitte Bardot Bukarestbe látogat, az esemény az újságok első oldalára kerül. Nem biztos, hogy ugyanez meg fog történni márciusban, a lipcsei könyvvásár napjaiban, jóllehet Románia lesz a díszvendége e jelentős (bár nem frankfurti méretű) nemzetközi rendezvénynek.

Akkor hát nézzük a lapok második-harmadik-sokadik oldalát, „vissza a kultúrához!” jelszóval. Illetve hallgassuk meg azoknak az érvelését, akik még mindig kitartanak az irodalom, a művészetek nemzetközi szerepének hite mellett, sőt ebben a nemzetre, az országra nézve nem mellőzhető eszközt látnak – igényelik, követelik tehát a kultúra megfelelő szintű itthoni támogatását s a határokon túli terjesztésének lehetőségeit. Laurențiu Ulici, a Romániai Írószövetség elnöke egy múlt évi, a Fekete-tenger partján a világ különböző országaiban élő román írók részvételével megtartott tanácskozáson ismételtén sürgette a németországi, franciaországi, egyesült államokbeli, izraeli, besszarábiai román írócsoportok szövetségi szervezeteinek létrehozását. És ugyan-csak ő említette követendő példaként

azt, ahogy Magyarország törődik a romániai magyarsággal („monitorizál”) – így kellene eljárnia, mondja Ulici, Romániának is az ukrainai román kisebbség ügyében. A bukaresti Művelődési Minisztérium mai vezető tisztviselői és tisztségviselői, élen a színész miniszterrel, Ion Caramitruval, szintén ebben a szellemben hadakoznak – nem tagadva, hogy közvetlen elődeik bizony elég rossz híret keltették a román művelődési tárcának; az Európa Tanács háza táján nacionalista, idegengyűlölő szövegek fészkeknek, zárt szellemű intézményeknek ismerték az elmúlt években a romániai művelődési központ irányító szervét – állítja a *Dilemában* Maria Berza államtitkár.

Mi sem lehet fontosabb, mint kilépni ebből a körből, ha az európai integrációt nem csupán jelszóként akarják visszahangozni, hanem megpróbálják gyakorlati alakítani. A Magyar Kultúra Hete Bukarestben ennek a nyitáshoz volt jelzője, és a március második felére tervezett budapesti viszontrendezvény lehet a folytatás. Mint ahogy az említett lipcsei könyvvásár még távlatosabb bemutatkozást ígér – elsősorban a román irodalom, mellette pedig a romániai nemzeti kisebbségek irodalmi számára. A valamikor romániai német íróként számon tartott, már évek óta Németországban élő szerzők viszont azt hangoztatják, hogy a kisebbségek nem mint problémákkal küzdő állampolgárok, hanem elsősorban mint költők, írók lesznek jelen Lipcsében. Persze, az alkotói minőségben való jelenlét nem zárja ki a kérdést – és ez a romániai irodalom, a romániai kultúra határokon túli megismertetésére általában érvényes –, hogy ismerjük-e az információk börténjének játékszabályait, nem maradunk-e múltunk foglyai, folyamatosan haragudva a világra, amiért nem vesz eléggé tudomást rólunk, nem ért, nem szeret minket. A román irodalomra mint a küldötteinek szinte mindent el kell majd magyarázniuk, állítja Gerhardt Csejka német esszéíró és műfordító; szerinte a magyarok jobb helyzetben vannak, mert már eddig is komolyan vették a nemzetközi bemutatkozást, megméretést.

Vannak azonban e térségnek nyilvánvalóan közös problémái. A Vianu-évfordulón Bujor Nedelcovici által mondottak erre utalnak. Nem tagadva Tudor Vianu rendkívüli esztéta-éreméit (erről a volt tanítványok egyöntetűen vallanak), a párizsi figyelemztetésben ez áll: 1945 után a román értelmiségiek közt egy „demarkációs vonal” teremtődött; a megmagyarázható, de nem igazolható opportunizmus korában olyan személyiségek, mint a tudós orvos I.C. Parhon, az írók sorában Sadoveanu, Arghezi, Călinescu, Ralea, Zaharia Stancu, Vianu, Petru Dumitriu megalkudtak a hatalommal; a másik oldalon egy Blaga, Voiculescu, Papadat-Bengescu, Streinu, Constantin Noica inkább vállalta az elhallgatást, az időleges kiközösítést a román kultúrából. Lemondhat-e az egykori megalkuvásról, a közelmúlt említett klasszikusairól az utókor? Kétségtelenül nem. De – és ezt a véleményt fejtette ki a nagy nyilvánosság előtt Gabriel Liiceanu is, napjaink kiemelkedő román gondolkodója, a kitűnő Humanitas Kiadó igazgatója – műveik esztétikai értékének elismerésével párhuzamosan, szólni kell emberi gyengeségeikről, megingásaikról is. Nem szabad elhallgatni az igazságot a diákok előtt sem. Ne várjuk meg a szembenézéssel, mint némelyek sugallták a Vianu-konferencián, az új ezredvéget.

Díjak és koszorúk

Évtizedekig díszítették a kolozsvári magyar színház igazgatói irodájának egyik falát koszorúk, plakettek és más emléktárgyak Janovics Jenő hagyatékából. (Talán ma is ott vannak? hirtelenjében nem is tudom.) Aki csak felnézett rájuk, az utód a legendás híru igazgató székében, színházi művész vagy civil a pályán, kedves vendég, egy pillanatra szívét melegítően gondolhatott a régi dicsőségre, amely (folytassam az iskolás idézetet?) egyre késett az éji homályban. Több ilyen koszorút őrzött az intézmény házi múzeuma, sok más színháztörténeti értékű tárggyal, kézirattal, kiadvánnyal együtt (vajon mi lett velük, a diktatúra utolsó éveiben állandó veszélyben forgott a gyűjtemény), még ajándék is jutott belőle, például a fennállásának százötvenedik évfordulóját ünneplő iași-i színháznak. Istenem, de kár érte, gondoltam, mert történetesen ott voltam az átadásánál, de hát a kolozsvári színház akkor készült a százhetvenötödik évfordulójára, igyekezett kitenni magáért a megemlékezéshez szükséges engedély reményében. Meg is kapta.

Ma másképpen „politizálhat” a kolozsvári Thalia, művészetével és nem egyéb, illetve csak azzal, ami létfonosságú feltétel az előadások megteremtéséhez. A politikai változáson kívül (mert valami mégiscsak volt, ismerjük el, olyan, amilyen) nem kellett ehhez egyéb,

mint... néhány remek előadás, amelyet mindjárt felkapott az országos, majd a világhír, ehhez meg egy kivételes tehetségű rendezőigazgató, aki azokat az előadásokat kigondolta, illetve tető alá hozta. Közben nekilátott, hogy konok és következetes munkával kiforgassa a sarkaiból azt a színházi kisvilágot, amelynek már réges-régen más horizontok felé kellett volna tájékozódnia. Azt folytatta, amit Harag György elkezdett, de nem fejezhetett be. Tompa Gábor egészen fiatalon került a színházhoz, és alig múlt harmincéves, amikor igazgató lett. A főiskolát a legjobb helyen, a bukaresti főiskolán végezte, mindjárt rendezett a Bulandra Színházban is, meg kell mondani, akkor nem éppen kirobbanó sikerrel, majd Budapesten, ahol még nehezebben fogadta be a színházi élet. Rendezőket, tervezőket hívott meg Budapestről és Bukarestből (Árkosi Árpád, Antal Csaba, Victor Ioan Frunză, Csiszár Imre), legutóbb más Münchenből vagy még messzebből (Vlad Mugur, Both András), és néhány év alatt megújította a társulatot, sok tehetséges fiatalal, de az új társulatban is megtalálták a helyüket (és a hangot!) a régiak közül az igazán erős tehetségek, akik még bírják az iramot, a napi munkán kívül most már a külföldi turnékat is; erre aztán még nem volt példa a kétszázéves intézmény történetében!

Tompa Gábor más koszorúkra pályázik, mint az elődei, tudván tudja, hogy egy nemzeti kisebbség, durván fogalmazva, annyit ér, amennyit meg tud valósítani önmagából. Hogy sokan vannak, akik az országos és nemzetközi díjak besöprését évről évre sanda rosszállással figyelik? Hát istenem, „sekély e kéj”. A kolozsvári közönség újtól idegenkedő részét pedig (szerencsére fogyóban a száma) nem érdemes, nem is lehet felhasználni efféle utóvédharcban.

Talán ezt nem is kellett volna szóvá tennem most, amikor az alkalom olyan ünnepi: az UNITER, a romániai színházi szövetség Tompa Gábornak ítélte oda az év legjobb rendezője díjat a craiovai Hamletért, a Kolozsvári Állami Magyar Színháznak a legjobb előadását A velencei ikrekért (rendező: Vlad Mugur). Aki hétfőn, március 2-án este nem volt rest vagy álmos végigülni a tévé előtt azt a négy-öt órát, az ünnepélyes díjkiosztást, amely házaai viszonylatban felér egy Oscar- vagy César-show-val, az láthatta, hogy nem csekély dolog egy ilyen mezőnybe még bekerülni sem. (Aligha kerülhet el a figyelmet például Adrian Pintea családított arca, aki nem kapta meg a Hamletért a legjobb férfi alakítás díját, mert Horațiu Mălăele nála is jobb volt Görgey Gábor Komámasszony, hol a stukker című darabjában, amelyet a Nottara Színház játszik hatalmas siker-

rel.) Az is öröm, hogy a pályakezdő díjat a marosvásárhelyi fiatal színész, Sebestyén Aba nyerte Nadas Péter Találkozás című színművében nyújtott alakításáért. Szívvel reméljük, hogy ez már a változás jele a marosvásárhelyi színházban.

A Palota-teremben megrendezett, maratonra nyúlt UNITER-gála, ahol „mindenki ott volt”, aki az elmúlt huszonöt-harminc évben jelentett valamit a romániai színházi életben, mert Párizsból és Stockholmból is hazahívta őket a házigazda, Ion Caramitru (most is fáradhatatlanul és szellemesen konferált, az esemény mondané jellegét otthonossággal oldva), ahol Tompa Gábert kétszer is kihívták a színpadra, és másodsor (Vlad Mugur helyett) Vanessa Redgrave-től vette át a kolozsvári magyar színház Goldoni-előadását jutalmazó díjat, nos, ez az elegáns és nagyszabású társasági összejövetel a tévénezőknek mégsem modhatott el mindent. Ehhez ott kellett lenni a teremben a kolozsváriak, illetve a craioviaiak múlt nyári eleji vendégjátékán meg az őszi országos színházi fesztiválon, látni a telt, sőt zsúfolt házakat, amelyek minden jelentős színházi eseményre összejönnek itt, elkapni a megjegyzéseket szünetben a folyosón, hallani a tapsot, a „bravó” bekiáltásokat.

Ha szabad egészen személyes hangon befejeznem: azokban a „koszorús” években, amikor éppen eleget buzgólkodtam – hiába –, hogy felhívjam valahogy az itteni szakma figyelmét szülővárosom színházára, bizony álmodni se mertem, hogy egyszer még országos első lesznek a kolozsváriak.

UNITER-díjak 1997

A román színházi szövetség az idén hatodszor osztotta ki nagy érdeklődéssel várt, tekintélyes díjait. A döntést minden évben körültekintő és sokrétű munka előzi meg. A díjak egyik kategóriáját az UNITER szenátusa ítéli oda. Ebben az esztendőben az egész életművet koszorúzó díjjal tüntették ki *Constantin Codrescut, Dina Cocea, Valeriu Moisescu* rendezőt, *Theodor Ciupe* díszlettervezőt (aki a kolozsvári magyar színháznak is szívesen látott vendégművésze), *Florica Ichim* színikritikust. A gyermekeknek szóló előadásokban nyújtott teljesítményeiért *Alexandrina Halic* színművésznő kapott életmű-díjat. Szintén a szenátus döntése alapján jutalmazták a kiválóságért járó díjjal *Leopoldina Bălănuțat, Mariana Mihuşot* és *Ileana Stana Ionescut*, a bukaresti Nemzeti Színházban bemutatott *D.R. Popescu* darabban (Zsebkendő a Dunán) alakított szerepeikért.

A tulajdonképpeni jelölő bizottság, amelynek tagjai az idén a *Teatrul azi* című szakfolyóirat szerkesztői, *Dumitru Solomon* főszerkesztő, az ismert drámaíró, *Alice Georgescu* és *Magdalena Boiangiu* kritikusok voltak, minden nagyobb színházi várost felkeresett és minden jelentős előadást megnézett. Javasataik alapján a díjkiosztás estjén választotta ki a zsűri (*Florica Ichim, Adriana Popescu, Julieta Ţineta, Victor Parhon, Dumitru Solomon*) kategóriákként három jelöltből a nyertest.

A cikkünkben méltatottakon kívül – többek között – díjazták a legjobb női alakításért *Irina Mazanitiş*t, aki *Farkas Ibolyával* és *Rodica Tapalagával* együtt szerepelt a javasoltak között. A zsűri figyelme kiterjedt a színiakadémiák, a tévé- és rádiószínház művészeire is. Külön díjazták a legjobb színházvetítést, a román színházművészet külföldi hírének növelését, a legjobb drámát és kritikusi teljesítményt.

„Hass, alkoss, gyarapíts!”

Felhívás

PÁLYÁZATRA

A MAGYAR KÖZÉLET társadalmi-politikai-művelődési folyóirat PÁLYÁZATOT hirdet a következő műfajokban:

1. Írói jegyzet, tárcsa, publicisztika, kisesszé, kroki, önvallomás – *Terjedelem*: leg több hat gépelt oldal.
2. Riport, interjú, anket, irodalmi riport, szociográfiai ihletésű kistanulmány, fényképriport – *Terjedelem*: leg több 12 gépelt oldal.

Díjak:

Mindkét kategóriában, külön-külön

Egy I. díj – 1 500 000 lej,

Két II. díj – egyenként 1 000 000 lej,

Három III. díj – egyenként 500 000 lej.

Különdíj: Mindkét kategóriában I–I – 500 000 lej.

Különdíjban az a két írás részesül, amely 1-től 20-ig való osztályozás alapján a leg több olvasói szavazatot kapja.

A pályázat nyílt, BARKI részt vehet rajta, függetlenül attól, hogy román állampolgár-e vagy sem, illetve, hogy Romániában él-e vagy sem. A pályázat folyamatos: mostantól kezdődően 1998. december 31-ig tart (postabélyegző dátuma). Tematikai megkötöttség nincs. Egy szerző akárhány írással és mindkét kategóriában pályázhat! A folyamatosan beérkező és közlésre érdemesnek ítélt írásokat a Magyar Közélet beérkezési sorrendben megjelenti, és az érték járó tiszteletdíjat a szerzőknek kifizeti. A beérkezett pályaműveket egy, arra felkért öttagú zsűri bírálja el.

Eredményhirdetés a Magyar Közélet 1999. januári számában.

Ünnepélyes díjkiosztás: 1999 januárjában, Kolozsváron.

Párhuzamosan

OLVASÓI PÁLYÁZAT

A leközlött pályaművekről az Olvasó folyamatosan elmondhatja véleményét, kritikai észrevételeit – leg több két-három gépelt oldalal. Az arra érdemleges kritikákat beérkezési sorrendben közöljük, érte tiszteletdíjat fizetünk. A leg jobbnak ítélt olvasói vélemények közt a következő díjakat osztjuk ki:

Egy I. díj – 500 000 lej,

Egy II. díj – 350 000 lej,

Egy III. díj – 250 000 lej.

A kéziratokat gépelve, a következő címre várjuk: *Redacția MAGYAR KÖZÉLET, 3400 Cluj, str. Bîlaşcu nr. 60.*

A borítékra kérjük ráírni: PÁLYÁZAT!

A MAGYAR KÖZÉLET szerkesztősége

A holnapok értékrendje (2)

A hazatérést követően, a népi demokrácia kezdetén, zintén örültem a régóta várva-várt munkásegység trejöttének, de nem sokat foglalkoztatott azoknak a rsa, akik az egységfrontot elleneztek. Megfelelt rakozásaimnak, ahogy például Ștefan Voitec, volt ociáldemokrata, a közoktatásügyi minisztériumot zette, de – fájdalom – Titel Petrescu miatt nem voltak matlan éjszakáim. Csak a hatvanas évek végén rültem közel a börtönből szabadult Lakatos Istvánhoz, nyomdászából lett karakán szakszervezeti és párt-zetűhöz, s ez a bizalmi nexus tette számomra lehe- vé, hogy megismerjem/megértsem a „jobbaldalaiak” – int később kiderült, indokolt – fenntartásait a hatalmi zközökkel is tető alá hozott egyesítéssel szemben. Ez kapcsolat is segített utólag annak a felismerésében, nnyire egyoldalúan és szűkkeblűen taglaltam egyik nyvemben a reformista szociológiát.

Bizonyos részleges önkorrrekcióra adott alkalmat az a obrogeanu Gherea kritikái írásából összeállított

et⁴, amely Csehi Gyula hagyatékában kiadásra várt, zt a feladatot (az előszó megírásával) én vállaltam. rcsa és ma már szinte érthetetlen, hogy Csehi, aki tizedekig foglalkozott a jeles román társadalomtudós irodalomkritikus művével, nem vont le már korábban an következőket e stúdiumból, amelyek több ologiai rugalmasságra készítették volna. A kötethez

előszóban sajnálatom fejeztem ki amiatt, hogy ehi nem tett kísérletet *A szocializmus az elmaradt szágokban* és *Az újjobbágység* című Gherea-művek értékelésére, hisz megvitatásuk kétségtelenül a jövőt szítené elő. „Meggyőződése – szögeztem le – hogy herea hagyatékára [...] reneszánsz⁵ vár”. Ezt a krédót abó Ervin, a jeles magyar szocialista teoretikus életével való egybevetés apropójára vettem papírra. A demokratikus szocializmus vonzerejét (s így ételezen a szociáldemokráciát is) erősítették fel nem nyugati útjaim. Ezek során meglátogattam bingenben Ernst Blochot, a remény filozófusát, aki a mokráciában jelölt meg számomra is az egyetlen itat. Felkerestem Bécsben Ernst Fischert, aki viszont az „ideológiai harc” helyett – a párbeszédet ajánlotta yelmembe. Ezek az utak az akkor – nyomatékos ociáldemokrata hozzájárulással – kifejlődött, még ágzó „jóléti államok” világába engedtek bepillantást. natás nem maradt, nem maradhatott el...

A demokratizálódás követelményét továbbították em Lukács Györgynek az 1968-as baloldali moz- lmak ösztönzésére írt tanulmányai, amelyek közül hany már német, illetve osztrák folyóiratokban jutott omdafesítékhöz. Lukács elutasította továbbra is a lgári demokráciát, amikor azonban írásai könyv- kban⁶ magyarul az olvasóhoz jutottak, a szocialista ormmozgalmak már kifulladásban voltak. A ociáldemokrácia ázsiója viszont sok helyütt elkedett.

Jgyancsak a hetvenes években kezdtem elmélyedni to Bauer, osztrák szociáldemokrata teoretikus iveiben. Fokozott érdeklődésemet az váltotta ki, hogy i sztálini anatómiával szemben – Bauer (és Renner) zetei, javaslatai a *nemzeti szociáldemokráciát* illen- , fogódzót kínáltak a mi problémáink megoldására

Könyveinek „újraolvasását” ajánlottam⁷, de akkor g az olvasókra kellett a konzekvenciák levonását nom. (Meggyőződése, hogy másfél évtizeddel lótti kezdeményezésem – számos vonatkozásában – ábbra is időszerű maradt. (Mindmáig sajnálom zont, hogy Jászi Oszkár gondolatvilágából csak inai patriotizmusa” ragadott meg, és nem figyeltem „liberális szocializmusának” több elfogadható és almazható összetevőjére. Igaz, e témába vágó írásai⁸ k 1989 után váltak számomra hozzáférhetővé. E mmázó) számadás végén tudatosíthattam magamban, gy „pályám emlékezeté”-ben milyen relevanciával ényesülhettek Berend T. Iván fejtegetései az egymást vető, illetve egymással ütköző Marx-reviziókról. *A ténelem – ahogy megéltém* (Bp. 1997) című emléki- ában Berend ugyanis értelmezte ezt a folyamatot. Míg Bernstein-féle revízió az osztályharc abszolutizált lének s a forradalom kizárólagosságának az elvetését rgalmazta. Lenin ezzel kategórikusan szembefordult. – a keleti térség elmaradottságára s az itt me- osodott tekintélyuralmi rendszerekre is hivatkozva – zárólág a diktatúrához folyamadó forradalmi goldás mellett kardoskodott. E revízió nyomán rejött rezsimek csödjé, majd bukása a szociáld- krrata megoldások hatékonyságát is bizonyította. Az „jóléti állam” kialakításában jelentős szerepük volt. pen ezért – érvel Berend T. Iván – vissza kell térni hez a revízióhoz. Érvelésével nyilván önmaga tozásait is igazolni kívánja.

Visszapillantó önreflexióm Fejtő Ferenc fejtegetései⁹ révén is – a jelen s a jövő összefüggéseiben egyaránt – jelentésében sokat gazdagodhat. A magyar, a nemzetközi szociáldemokráciához hosszú évtizedek óta igen közel álló szerzőt tizenhét évvel ezelőtt azzal bíztam meg két rangos francia kulturális intézmény (a *Laffont* Kiadó és az *Express* című hetilap), hogy készítsen anketot a szociáldemokrácia válságáról. A megbízásból hat hónapos tanulmányút lett. Fejtő végigjárt minden szociáldemokrata országot, beszélt Bahrral, Palmével és Kreiskyvel. Bepillantást nyert a skandináv országok, Németország, Ausztria, Hollandia és Anglia valóságába.

Az anket eredményeit summázó könyvnek a kiadó azt a címet akarta adni, hogy *A szociáldemokrácia végnapjai* vagy pedig *A szociáldemokrácia hanyatlása*, ám Fejtő ezeket nem fogadta el. A körút során szerzett tapasztalatai azt jelezték, hogy – az egész társadalommal egyetemben – a szociáldemokrácia tényleg krízisben van, de ugyanakkor (versenyben és együttműködve a liberalizmussal) továbbra is alternatívát kínál. Churchill híres mondatát parafrázálva, Fejtő azt állítja, hogy noha a szociáldemokrácia nem hibátlan, sőt törekeny, gyarló képződmény, egyelőre jobbat nem találtak ki. Tény, hogy nem képes, feltehetően nem is akar tökéletes társadalmat létrehozni, de a szilárdan kifeszített szociális hálójával rendelkező demokratikus jogállam kiépítésével, a széles értelemben vett népi érdekvédelem biztosításával jobbítható jelent és jövőt ígér.

Fejtő távolról sem szépíti a szociáldemokrácia múltját. A jelenjét sem. Nem kozmetikázza kudarc történetét (1914, 1919, 1933 stb.) de biztatónak tartja, hogy a Szocialista Internacionálé már kétszer (1918, 1945) képes volt romjaiból feltámadni, a hetvenes évektől fogva pedig sikerült megvetnie lábát Latin-Amerikában, Afrikában és Ázsiában. *A permanens reformizmusként* jellemzett mozgalom – a maga összes ellentmondásaival és bizonytalanságaival – a XXI. század távlatában is életképesnek, reménykeltőnek mutatkozik.

Ugyanebben a perspektívában vizsgálódott a román baloldali – európai rangú – gondolkodó, Radu Florian is. Posztumusz művében¹⁰ – a történelembölelelet regisztereiben is – elemzi a szocialista eszmévilág századunkbeli válságát, s a *jövő iránti teljes felelősség* jegyében próbálja meg felderíteni a XXI. században előre jelezhető esélyeit. Florian szemléletét következetes, mind a kommunista, mind a szociáldemokrata mozgalmak tévedéseit, mulasztásait feltáró kritizmus jellemzi. Bírálata nem kíméli sem az előbbieket, sem az utóbbiakat. Nagy érdemét abban jelölhetném meg, hogy ugyanakkor nem mond le egy *posztkapitalista társadalom értékrendjéről* sem. Ragaszkodik a társadalmi egyenlőség és igazság, az emberi szolidaritás, a szegénység, a nyomor, az embertelen létfeltételek, a kizsákmányolás és elidegenedés felszámolására irányuló törekvések értékeihez. Egymástól elválaszthatatlan értéként kezeli a társadalompolitikai és a gazdasági demokráciát.

A szociáldemokrácia rovására írja, hogy – a piacgazdaság maradéktalan elfogadásával és pragmatizmusával – feladta egy alternatív modell kidolgozását, s ezzel attól a történelmi reménytől fosztotta meg az európai társadalmak tagjainak jelentős részét, amely a századelőn még hatalmas, sikeres mozgalmat táplált. Ami a kommunistákat illeti, „bűnbeesésüket” igen korai időpontban jelölte meg. A Lenin és Kautsky, valamint Rosa Luxemburg közötti polémák már jelezték a demokráciaellenesség s a többszólamúságot kizáró elfajulás fatális veszélyét. A későbbi nemzedékek viszont abban maraszthatók el, hogy a lenini tételekhez – térből és időből kiszakítottan – fanatikus módon ragaszkodtak. Ilyen körülmények között, az „új típusú” pártoknak s az általuk vezetett társadalmi rendszereknek – a sztálinizmusban testet öltött – totalitárius hatalommá kellett törzölniük. Ez a folyamat a mozgalom kinyilvánított eszményeivel ellentétes irányt vett, s oda vezetett, hogy a mozgalmat és pártjait jobboldalra sodorta. Nem-tipikus jobboldali képződmény jött létre, mégpedig egy „új osztály”, a nőmenklatúra érdekképviseletként.

A demokrácia hiánya s a rendszerek tekintélyelvű, diktatórikus vezetése – az extenzív fejlődési szakasz lezárulásával – megakadályozta a belső reformtörekvések kibontakozását. A reformkísérletek hatékonyságát is – ab ovo – kérdésessé tette. E negatív tényezők hatására, a kelet-európai társadalmak a visszafajlás lejtőjére sodródtak. Radu Florian tagadja, hogy ezek a társadalmak szocialista jellegűek lettek volna. Határozottan állítja viszont, hogy – kompromittálva a szocializmus eszméjét – a történelemalakítás lehetőségébe vetett bizalmat is alapvetően megingatták. A nagy

fiaskó miatti felelősség alól azonban a szociáldemokrata pártok sem menthetők fel. Az Otto Bauer megfogalmazta kritikára támaszkodva, Florian rámutat, hogy ezek a pártok – a kommunistákkal való kölcsönös vádaskodások és támadások foglyaként – elvesztették az alsóbb néprétegek rokonszenvét, és – bizonyos történelmi fázisokban – a tőkés rend alárendelt összetevőivé váltak¹¹.

Van-e kiút ebből a helyzetből? Hol mutatkoznak a jövő reményébresztő távlatai,

Radu Florian nem marad adósunk a megfelelő válaszokkal. Egy *új társadalmi reformizmus* kidolgozását sürgeti, amely a tőkés társadalom humanizálását szorgalmazná. Megalapozóitól, megfogalmazóitól azt várja, hogy *kritikailag szintetizálják* az elmúlt másfél-század szocialista mozgalmainak jó és rossz tapasztalatait, s ezúton is járuljanak hozzá a társadalmi élet, a történelem humanizálásához. A távlati cél megközelítését csak a *parlamentari demokrácia értékrendjének* és eszköztárának a bevetésével látja elérhetőnek¹².

Fájdalmas, hogy immár Florian nélkül kell – magunknak és másoknak – feltennünk a további kérdést: mit jelent mindez hic et nunc? Kik címezik meg – a felelősség jegyében – saját borítékaikat egy megújult reformizmus irányítószámával? Kik választják azokat az értékeket, amelyek egy korszerű szociáldemokráciát fémjelvezhetnének?

A romániai politikai börzén jelenleg nem jegyzik előnyösen ezeket az értékeket. Ha egyáltalán feltüntetik

őket, jelenlétük inkább formálisnak könyvelhető el. A rájuk való hivatkozások a belső, de főként a külső legitimitációt szolgálják. Nem ritkán a balkáni politizálás hagyományainak megfelelően. Általuk és bennük nem annyira korszakváltás megkövetelte felelősségvállalás, mint inkább a szavazatszerző ügyeskedés nyilvánul meg.

Tény, hogy az Európai Unió tagországainak többségében szociáldemokraták kormányoznak. Tény, hogy a legutóbbi angolai és franciaországi választásokon fölényesen ők győztek. (Ez a győzelem természetesen nem jelent biztosítékot a tartós siker tekintetében. Egyébként – Soros György megállapítása szerint is – a globalizációs folyamat a legkülönbözőbb társadalmi feszültségeket, destabilizálóódásokat fogja kiváltani.)

De mintha tájainkon, berkeinkben a szocializmus továbbra is szitokszó maradt volna. Lássuk be, ez a mentalitás és magatartás nem a legkedvezőbb az európai integráció szempontjából sem.

4. Constantin Dobrogeanu-Gherea. *A kritikáról*. Bukarest, 1978

5. I.M. 45

6. Lukács György. *A demokratizálódás jelene és jövője*. Bp. 1988

7. Gáll Ernő: *Az újraolvasandó Otto Bauer*. Korunk, 1982, 4-5. sz.

8. Jászi Oszkár: *A kommunizmus kilátástalansága és a szocializmus reformációja*, Bp. 1989

9. Fejtő Ferenc: *Szociáldemokrácia tegnap, ma, holnap*. Bp. 1996

10. Radu Florian: *Controversele secolului XX*. București, 1977

11. I.m. 177-183

12. Uő.uo. 225-229

1850-es gondolkozás

A Holmi 1996. májusi száma szemléletes részleteket közöl egy gyulafehérvári kurtanemes 1850–51-es naplójából. (Az eredeti a Magyar Országos Levéltár K. Papp Miklós-gyűjteményében található.)

Szerzőnk – naplójának vallomása szerint – a neoabszolutizmus berendezkedésével, egy év alatt – 1850 februárja és 1851 februárja között – eljut a passzív ellenállástól a tisztségviselésig. 1850-ben még visszautasította a kerületi biztost, aki „megkínálta egy fogalmazósággal”. Egy év múlva már így mentegetőzik: „Hivatalos eskümnek letételre Küküllővárra utaztam több társammal. Senki ne ítéljen meg engemet, amidőn olyan fejedelemnek esküszöm hívséget, kit naplóm rendében törvénytelennek nyilvánítottam, és oly kormányt, melynek törvénytelen, igazságtalan eljárásait annyiszor megróttam. 3 éve már, hogy hivatal és fizetés nélkül tengődöm, minden ingó vagyonom, feles marháim elraboltattak, családom van, melyet fenntartani kötelesség. (...)

Mozdítanom kellett, hogy élhessek, családomat fenntarthassam. (...) Azokat sem hibáztatom, kik reászorulva magyarok hivatalt vállalnak, mert szükséges minden józanon gondolkozó magyarnak egy-egy pontot elfoglalni. (...)

A neoabszolutizmus Erdélyben 1849 júliusától rendezkedett be, amikor Ferenc József báró Ludwig von Wohlgemuth altábornagyot nevezi ki Erdély polgári és katonai kormányzójává. A báró augusztusban, tiszteinek átvételekor proklamációt intézett Erdély népeihez: „A fejtelenség helyett a törvény rendíthetetlen hatalmának kell uralkodnia, a polgári háború sebei gyógyítást kívánnak, és azon a földön, mely a túlbuzgóság és képtelen s vétkes kívánatok mián annyi vértől áztatott, a béke, az egyetértés és a polgári hűség áldásainak kell virágozniuk. A minden nemzetiségeknek biztosított jogegyenlőség – az Ófelsége által legkegyelmesebben kiadott alkotmány védelme alatt – azok kötelek lésszen, mely az ellenes nemzeteket barátságos viszonyba fogja hozni.” Majd a november 26-án a miniszterelnökhöz küldött jelentésében hangsúlyozza: „Szüntelenül tevékenykedni fogok annak érdekében, hogy az erdélyi nemzetiségek egymást keresztező törekvéseit a lehető legnagyobb gonddal és vigyázzal, amennyire erőmből telik, olyan irányba tereljem, hogy azok megfeleljenek a kormány magasabb céljainak.”

A szándék közelégedetlenséget kiváltóan nemes, ám megvalósítása annál nehezebb, mert a véres szabadságharc leverése és az egymást keresztező érdekek erőszakos összeütközése után még mind a három fél a sajátját azonosítja a teljes igazsággal.

A kormány magasabb céljai? Ebbe beletartozik a központi vezérlésű érdekegyeztető tapintat is, de a közhivatalnokok kötelező német nyelvtudása is, amit mind a magyarok, mind a románok sérelmeznek. Alexandru Papiu Ilarian így ír George Barițianak: „Mi vérünket a császártól és nemzetünkért ontottuk. (...) Helyzetünk még elviselhetetlenebb, mint 1848-ban volt; akkoriban legalább még nem kóztoltunk bele a szabadságba.

Most azonban már megízleltük, a szabadságért magunkat feláldoztuk, s mégis megtagadják azt tőlünk.” Román panasz: nem kapnak érdemük szerint elég állami hivatalt. A szászok és a magyarok viszont sokallják, hogy megfelelő képzés nélküli románok tömegesen kerülnek be a közigazgatásba.

A szászok panasza (korabeli lapok alapján): „Erdélyben egyáltalán nem tesznek különbséget azon népszerűség között, mely táplálta és véghez vitte a felkelést, és a hűségesekek között. (...) A szászokat üldözik és kiszívják. (...) Wohlgemuth báró a kivételes állapotot kivétel nélkül osztja, éppúgy ahogy Isten a Nap sugarait a jókra és gonoszokra egyaránt bocsátja.”

A magyarok a hivatali visszaélésekre panaszkodnak, a köztisztviselők és bíróságok részrehajlására. Szerzőnk még az 1950-es népszámlálási biztosokat is megrója, hogy névelemzéssel, felekezeti besorolással csökkenteni igyekeznek a magyar lakosság számát. Azt figyelmen kívül

Kortársunk, a történelem

hagyja, hogy közben mind az emigrációból, mind a honi konzervatívoktól sugallt konokság vezetett a passzív ellenállásra, az érdekképviseletet is jelentő tisztségviselés megtagadására.

Mindhárman elégedetlenek a Galíciából és Bukovinából átirányított állami hivatalnokokkal, akiket szerzőnk megvetően mesopotamereknek nevez (ma talán ejtőernyősök lenne a gyűjtőneveük).

A napló, az emlékirat, mint műfaj az események egykorúságával tűnik ki. A kor és a kor emberének világlátását tükrözi, és Deák Ágnesnek, a napló közreadójának és elemzőjének szavaival „szubjektív hitelességet” kölcsönöz az írásnak. Szerzőnk egyaránt elfogult a románokkal és a szászokkal szemben és – ellenkező előjellel – saját fajtájával szemben is. Ez olvasható ki értékeiteléből.

A központi kormányzat igyekezett egyensúlyozni a bonyolult nemzetiségi vonzások és taszítások között. Ezt tette – a politikai konszolidáció reményében – az anyanyelvhasználat bizonyos fokú biztosításával. Erről naplójírónk többször is beszámol. A maga „szubjektív hitelességével”: „Hogy a kiadott próklamációknak elég tétessék, és bár színleg is, egyenjogúság fenntartassék, egy grófné a vidéki parancsnoksághoz egy magyar kérelmet adván be, azon nyelven akartak reá választ adni, mert persze ez Grófné volt, de a közönségesebb ember, ha magyarul panaszol is, kap német választ reája, mint én magam is.”

Aztán arról ír, hogy a esendőrségi laktanyák többnyelvű feliratán a magyar szöveg szerepelt a harmadik helyen, mire bosszúsán megjegyzi: „Szegény magyar haza, mire jutottál!” Majd arról számol be, hogy a kormányzó Gyulafehérváron háromnyelvű rendeletet ragasztott ki. De mivel első helyen a magyar nyelvű szöveg szerepelt, éjszaka leszaggatták a plakátokat.

Akkoriban még nem voltak helységnevtáblák, különben, feltételezhető, hogy ezek is a háromnyelvű rendelet sorsára jutottak volna, ledöntötték vagy lefestették volna őket. De hát akkor még 1850-et írtak...

És akként gondolkoztak is.

A téma nem csak akkor él, kísért, tér vissza újra meg újra, ha a közbeszéd foglalkozik vele. A lappangó, rejtett, titkos – latens – jelenlét oka a politikai-társadalmi keret és az újra meg újra megfogalmazódó téma között ébredő feszültség. A majdnem-paradoxon téma állításai: 1. Székelyföld alapmagatartása kibocsátó, innen évszázadok óta tart a kirajzás erdélyi, távolabbi – nem csak – magyar központok felé; 2. a székelység körében a kultúra, az iskola nagy becsületnek örvend, talán mert a vándorbotot kezébe vevő legkönnyebb és elrabolható batyuja a tudása; 3. az identitást meghatározó anyanyelvű kultúra iránt – általában – magas fokon elkötelezett székelyek a Bánságban mintha nem a tőlük elvárható módon viszonyulnának az etnikai sajátosság értékeihez. Az állítás ridegségét oldó *mintha* egyik indoklása: eltérő magatartás figyelhető meg az ide egyetemre, tanulni érkezők és a munkalehetőséget keresők részéről. A továbbiakban az utóbbiakra szorítokom észrevételeimmel.

Első személyes élményem idevágóan régi, szinte harminc éves, feledni soha nem tudom, annyira meglepett. Temesvári diáktárs hívott haza, szó szót követett, s beigazolódott sejtésem, a csak románul beszélő, de magyar nevű kollégán szülei valóban magyarok. Pontosabban Székelyföldről keveredtek Temesvárra a zavaros ötvenes években. Az apa eladdig – találkozásunkig, tizenöt év alatt – nem tudott rendesen megtanulni románul: a jellegzetes magyar igekötős szerkezeteket tükrözben fordította románra, ami legalább annyira mulatságos, mint zavaró. A szülők ennek ellenére csak románul értekeztek lányukkal. Aki „megtanulta” a leckét, s valóban nem tudott magyarul.

Valaki elfeledi, illetve nem tanulja meg anyanyelvét – miért, milyen készletések esetleg kényszerek hatására? Olyan kérdések ezek, amelyekkel a totalitarizmus idején foglalkozni csak titokban lehetett. Tudományos vizsgálatról e téren 1990 utánról sem tudok, pedig a jelenség különféle válfajaival ma is találkozhatunk.

Az asszimiláció fogalmát és folyamatát mind a többség, mind a kisebbségi közösségek körében fenntartással, gyanús távolságtartással kezelik. Miközben a nacionalizmus irodalma tengernyi, dolgozatok készülnek elvi és közéleti vonatkozásairól egyaránt, az együttélés kérdésegyüttese az – amerikai – importként megjelent multikulturalizmus vonatkozásában, illetve képében kerül terítékre. A multikulturalizmusról jelen összefüggésben elmondhatjuk, amit a statisztikáról szokás: minden megmutat, csak a lényegét takarja el. Az őshonosság tényétől és kapcsolódó toposzaitól tekint el olyan környezetben, ahol az államszervezés és jogrend alapja éppen az őshonosságot kiteljesítő nemzetállami kategória. Az asszimiláció értelmű: ami a nemzet vonatkozásában jogforrás, azt a – vele együtt élő – kisebbségi közösségek esetében kulturális jegyként kezeli.

Az asszimiláció – amennyiben elfogadjuk Milton Gordon elemzését – összetett, számos egymásra csúszó szakaszokból álló folyamat. Ezek között kettő hangsúlyos: az *akkulturáció*, a befogadó közeg nyelvének, társadalmi kódrendszerének a megtanulása, illetve a *strukturális integráció*, a betagozódás, amely megnyitja az utat a formális és informális szerveződések felé. Az első szakasz eredménye a kulturális beolvadás, az utóbbi indíthatja el a teljes felszívódási, a korábbi identitást leválasztó folyamatot. A jelentkező törés – mert ennek kell tekinteni – általában generációk között áll be, az egyén maga ritkán, csak rendkívüli környezeti hatásra vált úgy, hogy a korábbi önmagát megfogalmazó kultúrát is megtagadja, odahagyja, elfelejti. A váltás a szülő-gyermek viszonyt írja felül, a rokoni-közösségi gyökerek éltető erejét veszi el.

Konkrét példával kívánok élni, lévén előadásom kísérlet egy lehetséges kutatási feladatot megfogalmazására, tematizációjára.

Szülei egykori döntését nem érti ma az az angolul és franciául kiválóan tudó hölgy, akit a szülői helyzetértelmezés megfosztott a nagyszülők, a rokonság nyelvének elsajátításától. S mivel az apa betűs todalékkal nevének román hangzást is adott, mindaz amit mások családi örökségként, biztos érzelmi háttérként élnek meg, az illető lány, majd nő számára olyan világot jelent, ahonnan kizárták, ahova *nem lehet* visszatérni. Az erőt adó családi-kulturális háttérből feldolgozhatatlan gubanc lett, amelytől az önmagát európai szellemiségűnek tartó, világot járt hölgy mindmáig elzárkózik. Csíkbán soha nem járt, és rezignáltan kérde, inkább önmagától: mit is kereshetne ott?

Akit világnyelvek ismerete, műveltsége erősít, képes, a veszteség tudatosításával, feldolgozni az előállt helyzetet. Van aki képtelen erre. A fiatalember Öpusztszeren tört ki, némi ital hatására is, miután ismerkedett a régi történelem bizonyos – dicső – szeletével és a Feszty-körképpel, gondos házigazdák kedveskedése közepette. És amikor mindenki a magyar vendégszeretetet dicsérte – küldöttség látogatásáról lévén szó – a fiatalember elordította magát: tagadjam meg az anyámat, vagy verjem meg, amiért ő magyar, de ebből nekem semmi nem jutott?!

Ágoston Hugó

A nyomda ördöge

furcsa metamorfózison (mondom: me-fa-mor-fó-zi-son, azaz átalakuláson) ment át. Szarvai, patái csiszoltak, modora megnyerő – hinni, hogy neki van igaza, amikor a szerző szándékát alattomosan megváltoztatja, és más írt. Helyesebb is volna a számológép gonosz, elvetemült fajzatának nevezni. Mert kicsinált például A Hét elmúlt számában is: a Szilárd Leóról szóló cikkben 1939 helyett „1919”-re datálta a Rooseveltt elnökhöz írt híres Einstein-levelet, és Einstein Max von Lauéhoz szóló levelében a zseniális fizikus államok iránti *bizalmatlansága* helyett „bizonytalanság”-ot szedett. A cikk szerzője tanácstalan: rúgjon-e bele a számológépbe, vagy ne. Racionális megfontolás alapján nem teszi, mert tart a számológép ördögének újabb bosszúállásától.

Aki (a számológép) azt hiszi, hogy – az Olvasó helyett – urává válhat a közírónak. Hát nem. Még akkor sem, sőt pláne nem, ha az utólagos ellenőrzéskor kiderült: mindkét elírásért maga a szerző, alulírott a vétkes. Az ő készülékében volt tehát a hiba. (Így már nem is olyan szörnyű az a hiba, ugye, emberek vagyunk, nem gépek.)

Belépés és szocializáció a bánsági székelyeknél

A román-magyar határ térszomszédságában, a toleránsnak tartott Bánságban szülők gyermekeiknek nem tanították meg a magyart, a család nyelvét. Ennek anakronizmusát az európai nyitás előszeleként is felfogható szabad szomszédolás mutatja meg, évtizedek óta első alkalommal. Milyen hatása lehet ennek? – inkább elvi kérdés, gyakorlati a schengeni határ Nagylakig terjedése tenné.

A bevándorló stratégiák szerepe meghatározó az identitással kapcsolatos döntésekben. A vándor munkát keres, nem elismerést. Tudását, képességeit érvényesíteni kívánja, az elismertetés másodlagos szempont, ha egyáltalán felmerül. Általában nem ő választ, hanem őt választják. A lakóhely megválasztására is alig van lehetősége, elsősorban anyagiak miatt. De a kínálat sem olyan, hogy abban az etnicitás valaminő szerepet játszanak: nincsenek – miként hajdan – egy-egy etnikum dominanciájával jellemezhető lakótelepek, városrészek. A politika célja a szeparáció ellentéte, az etnikai kevertség.

A nagyvárosok településszerkezetét előszeretettel akkor bontották meg, ha szerkezeti határok etnikai határokkal is egybeestek. Mivel Temesváron a városrészek etnikai szempontból kiugró eltéréseket nem mutattak, a politika kevesebb indítást érzett a hagyományos városszerkezet brutális megváltoztatására.

A Temesvárra érkező székely nem választhatta a magyar kerületet – ennek hiányában. Azt kellett elfogadnia, ahova került. Az etnikai kevertség okán szinte lehetetlen volt kialakítani azokat a találkahelyeket, ahol az anyanyelvi különeműség közösségkonstituáló tényezőként érvényesülhetett volna. Alig van székely, aki a Temesvárra kerülés utáni első időben ne panaszkodna elszigeteltségre, a helybeliek ridegségére, úgymond beépzettségére. Ilyen körülmények közepette értékelődik fel az informális szféra, azon személyes kapcsolatháló, amelynek impulzusai az egyén döntéseiben megmutatkoznak. A személyes kapcsolatok kialakítása esetleges, létesítésük egyik szempontja minden bizonnyal az etnikai, csak érvényesítésére volt kevés esély.

A csoporttudat, csoportidentitás kialakításában a munkahely primátusa egyértelmű a lakóhellyel szemben. A szakmai szerveződésekhez való tartozást politikai imperatívusz jelölte ki, a kulturális szerveződések vonzerejét a közsféra struktúrája, szerveződési prioritásai határozták meg. Egyetlen utalás elegendő kell hogy legyen: az egyház a közsféra meghatározó tényezője helyett megtúrt intézmény. Még mielőtt bárki tiltakozását kiváltanám: nem a mai helyzetről, hanem az 1990 előttiéről van szó, nem utolsósorban azért, mert a diktatúra megdöntése óta a (nagy)városok vonzása munkahely szempontjából a nulla felé tendál.

A befogadó közeg kétszáz éve folyamatosan befogad. Sokkal többen telepednek Temesvárt le, mint ahányan eltávoznak innen. A városra vonatkozó adatsorral nem rendelkezem, de a megye lakosságából az 1992-es népszámlálás idején 276 ezer ember született máshol, míg a temesiek közül 55 ezren távoztak innen. A rozadék jelentős, a megye lakosságának csaknem a 30 százalékát teszi ki. Temesvár befogadó jellege még rangsúlyozottabb, ugyanis miközben a megye lakossága – hetven év alatt – nem egészen 200 ezer fővel nőtt, a Temesvári csaknem hétszeresen, 46 ezerről 335 ezerre emelkedett. A többség legjelentősebb „szállítói” a moldvai megyék. Olténia és Partium – ebben a sorrendben.

Az 1977-es népszámlálás idején 9 ezer székelyföldi születésű személy volt a megyében, azóta a demográfiai beáramlás mértéke csökkent, de nem állt le: saját kutatásaink szerint bánsági falusi környezetben a Székelyföldről származók 15 százaléka a nyolcvanas években, 1 százaléka pedig a váltás után telepedett itt le. A megyében letelepedett magyarok mintegy 30–35 százaléka székelyföldi eredetű. Temesvár esetében ez az arány mindenképpen kisebb, a falvakról kivándorolt németek házaai olykor székely falvakat mozdított meg és elemtős csoportokat indított útra. Ha a temesvári székelyek arányát 20 százalék körülire vesszük, biztosan nem tévedünk nagyot.

1890-ben Temesvár domináns etnikuma a német, 1920-ban a magyarok szinte elérik a németek létszámát – 26 és 29 ezer fő –, románok s szerbek alkotják a következő csoportot – 16 és 8 ezer fővel –, hogy 1941-ben és 1956-ban egy-egy váltás következzen be: előbb a román népelem relatív többségre tesz szert –, 16, 25, 37 ezer fős etnikumok –, majd a magyarok lélekszáma meghaladja a németekét – 30 a 24 ezerhez képest –, ezenközben a románság abszolút többséget szerez – 75 ezer a 142-ből.

E néhány adattal a trendet kívántam bemutatni, illetve bizonyítani a következő kijelentést: Temesvár régen nem az a többnyelvű város, aminek mondani szokták, illetve tartják. 1992-ben 275 ezren vallották románnak magukat, 32 ezren magyarnak, a fennmaradó különbség – tíz etnikum képviselőiről van szó – nem adja ki még egyszer az utóbbi lélekszámot. Az 1920-ban, mondjuk „három és fél”-nyelvű Temesvár mára egynyelvűvé vált. És ami ennél is lényegesebb: jórészt olyanok révén vált román egynyelvűvé, akik gyermekkorukban nem hallottak – Moldvában, Olténiában – más szót, mint román. Vagyis az interperszonális kapcsolatok nyelve nemcsak azért román, mert a románok jelentős többségben vannak, hanem mert nem tudnak, nem tanulhattak meg – a gyermeki nyitottság éveiben – egy más nyelvet is.

A bánsági tolerancia mint befogadási háttér elemzésre szorul. Erről is legendák szólnak, nem teljesen indokolatlanul. 1989-ben egy magyar lelképásztor mellé állt – merte pártját fogni – román egyházi gyülekezet, majd a város maga. Az alapmagatartás valóban nem kisebbség-ellenes. Itt nem következett be, mint egyik-másik erdélyi városban, a helyi társadalom etnikai alapú oszloposodása – egyetlen kisebbség sem elég erős ehhez.

A román többség megszokta a kisebbségek jelenlétét, létezésüket tudomásul veszi. Olyanszerűen, ahogyan tudomásul vesszük az útburkolati gödröt avagy a rossz időjárást. Nem foglalkozik vele, olykor-olykor ha érdekeik keresztezik egymást, mordul egyet, mint mikor zöttyen egyet a kocsis a rossz úton.

Még mielőtt bárki is megvádolna bármivel, néhány példát. 1994 óta a városnak egyházi búcsúja van. Nyilván a román érseki templom védőszentjét idézik ez alkalommal, ezt ünnepli a város. Amikor a moldvai származású tanácsi – önkormányzati – képviselő előterjesztésnek a vitája során azzal érveltem a búcsú ünnepi ünnepként való rendszeresítésé ellen, hogy búcsú ott szokott lenni, ahol a településnek egy – meghatározó – temploma van, az egész közösség temploma, és Temesváron csak püspökségből négy van, a templomok száma pedig meghaladja a százat, akkor a válasz az volt, fogadjam el: ezek közül az egyik kitüntetett fontosságú. És a döntés, a kisebbségi – többek között más román – egyházak kárára megszületett.

Antonescu diktátornak, Hitler nagy barátjának azért nem lett – eddig – szobra Temesvárt, mert a kezdeményező helyi képviselő nem szerzett újabb mandátumot, s a korábban elfektetett – nem leszavazott! – indítványt utóbb nem vette elő senki.

Harmadik példám igazi gyöngyszem: korunk egyik politikai vezérszava – nem vezéreszméje – az interkulturalitás. Ami ugye Temesvárt mindig is volt, az idők kezdete óta. Hova máshova, mint ide kell telepíteni egy olyan intézményt, amely a jelenséggel foglalkozik. Kutat vagy okít – oly mindegy, csak legyen. És lett!

Lett olyanképpen, hogy a helyi kisebbségek egyetlen képviselője sem került alapító tagjai közé. Egy német szerepet kapott, az a személy, aki nem a németiség politikai fórumának, hanem Ilescu pártjának volt a támogatója.

Ahol a más anyanyelvűekről annyira el lehet feledkezni, mint a fenti példák jelzik, ott a tolerancia – amennyiben létezik – nem elfogadás értelmében, legfőképpen a megtúrt szintjén nyilvánul meg. Megtúrt kisebbség és domináns többség között kölcsönös elfogadásról, kiegyensúlyozott kapcsolatról szó nem lehet. A közélet etnikai vonatkozásban nem azért csendes, mert a többség ismeri és elfogadja a kisebbségi igényeket, hanem mert fölöslegesnek tartja vitázni: eltekint tőlük. A domináns felfogás szerint a kisebbség díszje a helyi társadalomnak, de nem meghatározó tényezője. A díszre vigyázni lehet öröm, lehet felelősség is – de nem kötelesség. A (szokás)jog birodalmából a kérdés átkerül a morál fennhatósága alá.

A szocializációs zavarok azért lehetnek hangsúlyozottabbak, mert a belépők a megkapaszkodás versus kulturális és etnikai értékek dilemmával találják szemben magukat.

A közösségépítésben Hobsbawm szerint zavaró, sőt riasztó, hogy a „protonacionális csoportok” erős kulturális meghatározottságával szemben más vezéreszmék válnak meghatározó jelentőségűekké. A belépők önértékelésére kihat a hozott kultúra iránt megnyilvánuló – illetve elmaradó – megbecsülés, a nyelvük csekély „használati értéke”.

A hétköznapi tapasztalat a negyvenes évek végi, ötvenes évek eleji helyzethez képest egészen mást mutat: akkor németek léptek át – többé-kevésbé ideiglenesen – a magyar kultúrába, hogy elkerüljék a németekre kimért kollektív büntetést. A hatvanas évek végére viszont a kisebbségek közül a magyar került a virtuális ranglétra egyik utolsó helyére: a német iskola egy világnyelv megtanulásával s talán még további előnyök okán vonzotta a román elitet; a szerb média, a belgrádi tévé eltérő, a hazaihoz képest szabad hangja a diktatúrában, illetve a szerb cenzorok piacjavító kínálata ezt a nyelvet előre rangsorolta. Az általános romániai magyarellenes közhangulat a Bánságban külön hullámokat nem keltett, a magyaroknak mégis a lélekszámuk alapján kijáró, az akkori algoritmus szerintinél kisebb képviselet jutott a helyi közszférában.

A belépő a következő dilemmával is szembetalálkozott. Egy küztudottan toleráns közegben, ahol nem fenyegetik, még csak nem is szidják etnikai hovatartozása okán, az a kultúra, az a nyelv és hagyománykészlet, ami otthon a legtermészetesebb módon volt elsődleges – ott sem tudatos választás tette kiemelten fontossá –, itt szintén természetesen válik semleges kérdéssé, szinte lényegtelenné. A közsféra akkori, jobbára ismert jelzései helyben más hangsúlyt kapnak: a magyarellenesség országos diszkurzusai helyben az etnikai dimenzió félresöpprését okozzák. Ezzel nem kell foglalkozni. A belépők ragaszkodása anyanyelvükhöz vélhetően erősebb lett volna, ha ez rejtett, netán nyílt támadás célpontja. De nem: itt eltekintenek tőle, szinte észre sem veszik.

Ha gazdasági vonzata is van, kiépi a kisebbségi összefogás hálóját. Az atyhaiak, miközben a hetvenes években sok százan, tömegesen jöttek Temesvárra a szülőfalut odahagyók közül, olyasmit hoztak létre kicsiben, amiről a szakirodalomban olvashatni: a munkaerőpiac etnikai határok mentén történő tagolását. Az élelmiszeripar jeles helyein, mindenekelőtt a húsfeldolgozásban máig sok a székely, az atyhaiak jól működő informális rendszerének köszönhetően. Kérdés, akár vizsgálódó hipotézisként is felfogható: jobban ragaszkodnak-e ezen sikers pályák befutói önanonosságukhoz azoknál, akik számára az etnikai hovatartozás nem volt a munkaerőpiacon előnyre konvertálható?

A párválasztás kérdésére utalnék befejezőképpen. Az ide került székely fiatalok párválasztáskor a társadalmi kínálat és az önkéntes, etnikai alapú korlátozás dichotómiájával találják szemben magukat. Idevágó vizsgálati eredmények hiányában ismét egy – saját tapasztalatból következő –, feltevésként is értelmezhető állítást fogalmaznék meg: az első generáció még igyekszik bár a párválasztásban érvényesíteni az etnikai elvet, de a gyermekek esetében ez már alig figyelhető meg. Ismétlem, feltevés ez, amit érdemes volna megvizsgálni. De nem szabad elfeledni, hogy a belépő székelyek identitásukkal kapcsolatos döntéseiket olyan közegben hozták-hozták meg, ahol a magyar gyermekek 76 százaléka nem magyar iskolába jár. Ez a helyzet ott és akkor, ahol és amikor adminisztratív akadály valóban nincs annak, hogy annyi magyar iskola legyen, ahányat igényelnek.

Baracs Dénes

Indonézia messze van (2)

Az elnöki különgép – ha jól emlékszem, a MALÉV erre a célra alkalmasan kölcsönvett és átalakított Iljuszín-gépe – hosszú utat tett meg. Bombayban, Indiában megaludtunk. A repülőter a város egyik végén volt, a tengerparti szálloda a másikon – tekintélyes gépkocsioszloppal haladtunk át a hatalmas, nyüzsgő metropolison, ahol az emberek az utcán ágyaztak maguknak – azaz pontosabban az utcán is, mert a falak mögött gyönyörű villákat is láttunk, azok lakói fölött biztos volt fedél. Emlékszem, a népes expedíció néhány tagjával hosszan sétáltunk a tengerparton, a lámpák fényénél. Már az első lépéseknél hozzánk szegődött egy olyan három-négyéves forma, csöpögő orrú kisfiú, és kezét nyújtva felénk végig sírós hangon pénzt kunyerált. Nálunk azonban nem volt indiai rúpia, még aprópénz sem, mindent a szállodában hagytunk. A gyerekek nem tárgyaltak, kilométereken át követett kitaratóan. Már visszatértünk, amikor társaságunk egyik tagja mégis talált zsebében valami csengő pénzdarabot. Az apróság kezébe fogta és elindult egy asszony felé, aki vagy száz méterre lemaradva követte, majd átnyújtotta a zsákmányt. Megérkeztünk Ázsiába.

Indonéziából először a szumátrai őserdőt pillantottuk meg, buja zöld, párás végtelennek tűnt. Valahol leszálltunk egy légikikötőben, a sziget kormányzója fogadott, és gépünkre fellépett néhány szigorú, karcsú, sötétbőrű katonatiszt. Ettől fogva olajozottan működött a gépezet, amelynek célja az indonéz–magyar közeledés előmozdítása volt: tekintettel a távolságra, ez hosszútávú program, amely nyilván sokáig szerepel még a diplomata naplójában.

Az olvasó talán megbocsátja, ha nem tudom már pontosan felidézni a tárgyalások konkrét eredményeit. Ami megmaradt, a találkozás az országgal. Bevallom, akkor is jobban érdekelt, mint a két elnöki házaspár történelmi találkozási – ugyanis még nem mondtam, hogy Losonczi, az egykori szövetségi elnököt, aki a parasztságot volt hivatott képviselni a kádári politikai hierarchiában, elkísérte felesége is. A kedves falusi asszony rögtön megbetegedett, nem nagyon bírta az egzotikus ételeket és illatokat, de hát jönnie kellett: a protokoll az protokoll. A nádudvari téveselnök pedig az államfői politikai stábjával világutazóvá is előlépett, bár, mint közeli ismerősei tudni vélték, nem is szeretett utazni.

A sajtó persze csak néhány percig lehetett jelen, amikor a magas magyar és a kerekarcú, kiismerhetetlen mosolyú Suharto találkozott: a többi a palota kertjében vagy az előcsarnokban várakozva töltöttük. A Suharto-család, írják mostanság a lapok, hogy–hogynem rendkívül meggazdagodott az országos hosszú évtizedeiben, és összefüggést vélnek felfedezni e tény meg az országon végig sópró éhségtüntetések között. Csaknem másfél évtizede ilyen-miről nem volt szó, úgy tűnt, hogy bár az indonéz irányított demokráciát elődje találta ki, sikerrel éppen Suharto alkalmazta. Támogatónak Golkar nevű pártja nagy többséggel rendelkezett a parlamentben, ami azért sem meglepő, mert maga az elnök nevezte ki a honatyák nagyrészét, persze főleg a megbízható katonák közül. A mindenütt látható hadsereg hű hozzá, az időnként és meglehetősen messzi szigeteken időnként kirobbanó tiltakozásokat derekasan leveri.

A távoli szigetország fővárosa pedig modern, bár sajátosan ázsiai metropolisznak bizonyult: központjában nyüzsgő forgalom, rengeteg háromkerekű, helyi gyártmányú gépjárművel, de számtalan japán és délkeoreai kocsi is, felhőkarcok, korszerű áruházak. Ha fejlődő ország, hát nagyon gyorsan fejlődött. A siker részességére csak a füst vetett árnyat: szállodánkból jól láthatóan égett éppen a város legnagyobb áruháza, valahol a harmadik emelet gyulladt ki, nyilvánvalóan nem véletlenül, az egész város tűzoltósága próbálta oltani, sikertelenül. Kitűnt, hogy a fecskendők csak az ötödik vagy hatodik emeletig tudták öntözni, sőt a víz sem volt elegendő. A dolog többszörösen is megelőlegezte a későbbi, mai katasztrófákat: az ország gazdasága is valahogy úgy nőtt meg hirtelen, mint az áruház, hogy nem csatlakozott hozzá a megfelelő infrastruktúra, tűzoltási lehetőség, vízvezeték. És a tulajdonosok akkor is kínaiak voltak: nem csak gazdagok, de még más etnikumúak is. Feszült helyzetben mindig könnyen kipécézhető bűnbakok. Legutóbb pedig az egész dzsungel gyulladt fel a szigetvilágban, szintén jórészt ember-teremtette okokból, füstje majd megfojtotta az egész országot, egy gép lezuhant benne: csak a monszunok tudták eloltani azt is.

Az áruház tehát leégett, a város közlekedése megbénult,

mi sem jutottunk el mindenhol, ami szerepelt a programban, de Suharto népszerűségéről így is volt alkalmunk meggyőződni. A hosszú időn át vaskézzel irányító nemzetmentőkről a helyszínen mindig az derül ki, hogy népszerűek, népük szeretettel csügg rajtuk, amíg nem következnek be valami krach, hogy összeomlik a létező szocializmus vagy a rúpia árfolyama. Az indonézek is, láthattuk, nagyon szeretik elnöküket, aki stabilitást és fellendülést biztosított számukra akkortájt.

A bizonyítékra a Mini Indonézia Parkban tehetünk szert, amelyet Jakartában mindenkinek látnia kell. Itt egy tóban kialakították kicsiben az indonéz szigetvilágot, főleg pedig drótkötélpályát terveztek, hogy felülről láthassuk az egész országot. A bejáratnál a magyar államfőt és kíséretét az indonéziai népek, törzsek nemzeti viseletbe öltözött képviselői fogadták és látványos táncot jártak el tiszteletünkre. A hatalmas park útjait az egyes szigetek jellegzetes stílusában emelt épületek szegélyezték; bennük az adott térség – Szumátra, Borneó, azaz indonéz néven Kalimantanán, Celebesz, azaz helyi néven Szulavezi, s persze Jáva, Bali, Lombok, vagy éppen Nyugat-Irián lakói köszöntöttek.

Fantasztikusan változatos, dús trópusi világ, amelyet az állam hatalmán túl egységbe a tenger vízi országútja fog, meg az ezernyi helyi szóhasználat és dialektus fölül emelt közös nyelv, nevezetesen a maláj egyik változata. Amikor már belefáradtunk a találkozásokba, a színekbe és a ruhákba, megérkeztünk a térhatású Ima moziba, ahol Suharto és Losonczi együtt tekintették meg az országot bemutató félórás filmet. Az akkoriban még Amerikában is újdonságnak számító technikával akkora vászonra vetítik (ha jól emlékszem, vagy 15x20 méter lehet) a képet, hogy a szem számára nincs határa, innen a térhatás. Ehhez viszont elég közel kell ülni a vászonhoz, a széksorok pedig meredeken egymás alatt helyezkednek el. És a székek tele voltak indonéz iskolásokkal, akiket odavezényeltek az eseményre: ne kongjon az ürességtől a terem, amikor két államfő is a nézők között van, viszont legyen, aki tapsol, ünnepel, lelkesedik. Nem csak Suhartóról tűnik ki, hogy szeretik, de Losonczi is örülhet, meg a sok magyar vendég, hogy ez rájuk is átsugárzik.

Suharto és Losonczi tehát a terem közepén ült, előttük és mögöttük többszáz iskolai vagy cserkészegyenruhás kisdíák, együtt néztük meg a fantasztikus térhatású országfilmet. Fél órán át száguldottam tehát Indonézia tájai fölött: az operatőrök remekeltek. Például mélyrepülésben húzott el gépünk a hullámok fölött, s amikor úgy tűnt, már nem kerülhető el az összeütközés a vízből kiemelkedő szirttel, az orra hirtelen a magasba csapott. A többszáz gyerek egyetlen ritmusban visított, ahogy a szirt felé száguldottunk, és akkor is, amikor helikopterünk a vulkánikus kráter szikratűzijátéka felé ereszkedett a magasból, vörös, izzó fények villóztak, iszonyú döngés csapott fel a föld gyomrából. A következő képen már daják kunyhóban ültünk, a fejeadások utódai táskarádió hallgatták a legújabb világsíkeret a dzsungelben, vagy pápuák hagyományos szertartását figyeltük Nyugat-Iriánban, rizsültető paraszok vagy teaszedő lányok fürge ujjait csodáltuk Jáván, faragó művészek kése nyomán gondörösdő nemesfa-forgácsot láttunk, Bali szigetének pompázatos temetéseit, Borobudur világegyetemre nyíló buddhista építményét a mértani rendben sorakozó sztoppakkal, de gyárakat, városokat, ültetvényeket is.

És mindennek jórészevel a maga fizikai valóságában is találkozhattunk, amikor Bandungba, Borobudurba, Bali szigetére vitték a magyar vendéget és kíséretét a vendéglátók, már a politikai tárgyalások után. C-130-as Herkules katonai gépbe szerelt üléseken utaztunk Jáva fölött, mert nagy gépünk nem tudott volna leszállni a helyi vidéki repülőterén, és a vendéglátók csak az államfő legszűkebb kíséretének tudtak biztosítani egy kis utasszállítót. Alattunk valószínűtlen zöld földek, minden talpalatnyi megművelve, csatornák, falvak, emberek, mindenütt emberek, mint Kínában a nagy folyók mentén. Maig az ínyemen annak a különlegesen friss teának az íze, amelyből egész kilót vihetttem egy jávai trópusi ültetvényről, ahol megtermelték. A lányok alig-alig emelték fel tekintetüket a cserjékről, amelyekről boszorkányos ügységgel szedték a leveleket, mögöttük ott állt a felügyelő, aki viszont róluk nem vette le egy pillanatra sem a szemét. Ott száritották is a teát, külön művészettel. Sosem álmodtam, hogy tea olyan is lehet, mint ott és az volt.

Baliból egy tűzhányó látványát őrzöm: hosszú szertentinen mentük föl a szemben lévő hegyre, a vulkán

néhány kilométerre magasodott tőlünk. Oldalát buja őserdő borította, amelyben széles, sűrű sávot égetett fel, mint valami forró gleccser, a nemrég kiterítés alkalmából lezúdult láva, ősi harangjáték dallamát is őrzöm, felfüggesztett fémdarabok kongatása adta a különböző hangokat, meg a sziget piacának zaját. Minden indonéziai művészet minden egzotikus terméke megvásárolható volt, kinek-kinek ízlése és pénze szerint. Táncok varázsát is idézi Bali: az ottani majomkirály legendája köré szövé járták el a szállodát övező park szabadterei színpadán. Emlék a filigrán táncosnők kosztümjeinek eleganciájára, a zene misztikumára, az embertáncolta tigrisek félelmes játéka, a bonyolult teremtés-legenda, amelynek végén csoportkép készült: a művészek, a politikusok, az újságírók, közepén Losonczi mellett a majmot alakító hajlékony testű művész. Este másfajta bemutató volt: csak a félmeztelen férfiak teste vette át az egyre fokozódó ütemet, a bali dobok örült ritmusát a táborozó lángjainál.

Így tűnt tova az emlékezet távolában, fűszerszagú trópusi szélben Indonézia – különös emlékére most annál könnyertelenebbül borulnak a jelen hírei, amelyek arról szólnak, hogy a teában, kávéban, déligyümölcsben, banánban és kócolajban és megannyi ritka nyersanyagban oly gazdag Indonézia álmai semmivé válhatnak, az ország jelképéül választott Garuda madár röpte megtörhet. Igaz, nem Jakarta urai érezték úgy egyedül, hogy bérletük van a sikerre, hasonló önbizalommal vette fel nyakra-főre a hiteleket Dél-Korea, Thaiföld és a többi kistigris is – de ez mit sem változtat a kemény tényeken: nem vigasztalja az indonézeket, éljenek bármely szigeten a sok közül, ha a rúpiáért most negyedannyit vásárolhatnak csak, mint tavalyi elenkor.

Innen a történet már korántsem olyan egzotikus: előkerülnek a bűnbakok, mint említettem, a szigetvilágban a kínaiak töltik be ezt a szerepet, annál is inkább, mivel üzleteit szívesen átvették a helyi kereskedők. Igaz, Suharto évtizedeken át igen jól kijött a kínai burzsoáziával, családjának tagjai szorosban együttműködtek velük, de ez

Más tájakon

nem segít a távoli szigeteken élő kínai boltosokon. Továbbá, olvasom, feltűnt már a „nagy összeesküvés” teóriája: a földgolyó másik oldalán is kényelmesebb a nemzet elvesztésére törekvő titokzatos erőkké magyarázni a kudarcokat, mint a vezetés saját hibáival.

A Nemzetközi Valutaalap ott is pénzt csöpögtet és ott is kemény megszorításokat követel cserébe. Ez mindig tiltakozást vált ki, a világ bármely táján, mintha az IMF valamilyen szadista népkínzó szervezet lenne, amelynek nincs más célja, mint tönkretenni minden tagját, aki csak hozzá fordul tanácsért – holott a Valutaalap egyszerűen csak azt az egyszerű igazságot próbálja az érintett kormányok tudomására hozni, hogy tartósan nem lehet többet költeni, mint amennyit megkeres az ország. Ez kellemetlen igazság, kevés politikust akad, aki hatalomra jutva is vállalja, viszont igen sokan vannak, akik a kényes pillanatokban inkább bejelentik, hogy forradalmasították a közgazdaságtudományt. De tessék ezt megértetni az indonézekkel, akik csekély 143 milliárd dolláros adósságot halmoztak fel, és most, bár pénzügyi vezetőik megfigyeltek egy időre arról, hogy így szokás, hirtelen benyújtották nekik a számlát. Nincs mit tenni: el kell adni a családi étkészletet és a jobb napokban vásárolt bútort, hogy kapjanak a megüresedett pénztárcába némi új hitelt legalább a napi táplálék beszerzésére. Ha egyáltalán elég lesz erre a pénz.

(Mellesleg: a boldog hitelezők nem gondoltak arra, hogy ilyen nyakra-főre hitelezni némi kockázattal is jár?)

Akárcsak Délkelet-Ázsia többi válságba jutott sikerországja, Indonézia is legalább annyira áldozata a jó haszonra vágyó kölcsönzők felelőtlenességének, mint a sajátjának. És akárcsak a többi, maga is tapasztalhatja, hogy a hitelre épített fellendülés kártyavárként omolhat össze. Amiként nem csupán a térségre érvényes az sem, hogy az egyetlen vezetőre építő tekintélyelvű rendszerek – remélem, elég finoman írtam körül – egyik legfőbb fogyatékosága az utódlás megoldatlansága. A szeretett vezető könnyen tekintheti magát pótolhatatlannak különösen, ha erről csak önmagával kell behatóbb konzultációt folytatnia.

Indonéziában minden jel arra mutat, hogy Suhartot most is újra fogják választani, hetedik elnöki mandátumára. Ő maga már értesre adta, hogy jelöltetni kívánja magát, ki ne örülne ennek Indonéziában? Hogy az éhségtüntető? Jakartában erre is van válasz: nem kell hinni a látszatnak ez is csak a nemzet ellen irányuló nagy összeesküvés része.

Nem akartam írni Indonéziáról, mert olyan messze van. De messze van-e valóban?

Főszerkesztő
Gálfalvi Zsolt
Főszerkesztő-helyettes
Ágoston Hugó
Olvasószerkesztő
Kacsir Mária
Grafikai szerkesztő
Gyarmath Annamária

Lapunk támogatói a MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM
□ az EMKE □ a SOROS ALAPÍTVÁNY

Szerkesztőség és kiadóhivatal: București 33 – Bukarest 33, Piața Presei Libere 1. – Szabad Sajtó Tér 1. Telefonszámaink: 222.48.39, 222.78.35. Postai irányítószám: 79776. Postafiókszám: 33–39.

Számítógépes tördelés:
Georgeta Moroșan

Nyomda:
Tipografia „ANA”

Nem kért kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.